

bilimname XL, 2019/4, 313-349
Geliş Tarihi: 22.10.2019, Kabul Tarihi: 01.12.2019, Yayın Tarihi: 31.12.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.635965>

EBEVEYN KAYBI YAŞAMIŞ BİREYLERDE OTOBİYOGRAFİK BELLEK, ALLAH TASAVVURU VE DİNİ BAŞA ÇIKMA *

© Gülüşan GÖCEN^a

© Merve GENÇ^b

Öz

Bu çalışmanın amacı, ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencilerinin otobiyografik anıları üzerinden nasıl bir Allah tasavvuruna sahip olduklarını ve yaşadıkları zorluklarda sahip oldukları Allah tasavvurunun dini başa çıkma süreçlerine olan etkisini ortaya koymaktır. Derinlemesine bir bilgi alınabilmesi için durum nitel modelinde tasarlanmış bu araştırmanın çalışma grubu, amaçlı örnekleme çeşitlerinden olan ölçüt, maksimum çeşitlilik ve kartopu yöntemleri kullanılarak belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile birlikte görüşme yöntemi uygulanmıştır 18-24 yaş aralığında (ortalama yaş: 20,7), 8'i (%40) anne kaybı yaşamış ve 12'si (%60) baba kaybı yaşamış (%60) olmak üzere toplam 20 kız üniversite öğrencisi, çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmacı tarafından yüz yüze yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Sonuçta, katılımcıların paylaştıkları otobiyografik anılarda sırasıyla "Yakın", "Affedici/Bağışlayıcı", "Koruyan-Gözetken", "Yaratıcı-Kudretli", "Kural Koyan-Adaletli", "Sabır Veren" Allah tasavvurları öne çıkmıştır. Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların karşılaştıkları zorluklar, bu zorluklarla başa çıkma süreçleri veya hayatta kendilerini yalnız hissettikleri zamanlar düşünüldüğünde; Allah'ın en çok "Yakın" özelliğiyle tanımlanmış olması anlamlı bir durumdur. Ayrıca çoğu katılımcı için zorluk içeren yaşam olaylarında "Rahatlatıcı" Allah tasavvurunun dini başa çıkma süreçlerine dâhil olduğu kaydedilmiştir. Paylaşılan anılar otobiyografik belleğin işlevleri yönünden incelendiğinde ise ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencilerinin, Allah'ın da dâhil olduğu otobiyografik anılarını, çoğunlukla davranışlarını yönlendirmek ya da başkalarına öğüt vermek amacıyla hatırladıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların, cezalandırıcı bir Allah tasavvuruna

* Bu çalışma, "Ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencilerinde otobiyografik bellek üzerinden Allah tasavvurunun incelenmesi" (2019) isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, gulusan.gocen@istanbul.edu.tr

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, merveaydogms@gmail.com

sahip olmadıkları ve ebeveyn kaybını olası bir ceza olarak değerlendirmedikleri gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, Allah Tasavvuru, Otobiyografik Bellek, Dini Başa Çıkma, Ebeveyn Kaybı.

IN INDIVIDUALS WHO LOST A PARENT AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY, THE GOD IMAGE AND RELIGIOUS COPING

The aim of this study is to reveal what kind of a God image the university students, who lost their parents, have over their autobiographical memories and reveal the effect of their God image on the process of religious coping during the hardships they experience. In order to get in-depth information, qualitative research method was employed and participants of this research were specified through criterion, snowball, maximum variation sampling from purposive sampling methods. Interview method was implemented with a semi-structured view form. Totally 20 female university students between the age of 18-24 (average age: 20, 7), 8 (40%) of them experienced the loss of mother and 12 (60%) of them experienced the loss of father comprised the study group. Data collected by the researcher during the face to face interviews were evaluated by content analysis. As a result, the images of God as, "Close", "Forgiver/Merciful", "Protector", "Creator-All Mighty", "Rule Maker-Just", "Giving Patience" God became prominent respectively in the autobiographical memories of participants. When the hardships, coping processes or the lonely times of the participants who experienced the loss of a parent are considered; the identification of God more with the characteristic of "Close" is a meaningful point. Also it was recorded that "comforting God" image is included in religious coping processes during hard times for most of the participants. When the shared memories are analyzed in respect of the functions of autobiographical mind, it is identified that university students who experienced the loss of a parent, recall their autobiographical memories including God, mostly in order to direct their behaviors or give advice to others. It is observed that the participants do not have a punisher God image and also they do not evaluate their loss of parent as a possible punishment.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Allah tasavvurunun oluşum ve gelişim sürecinde erken çocukluk dönemindeki yaşantıların ve ebeveynlerin etkisi, birçok çalışma tarafından desteklenen bir gerçekliktir (Hayta, 2017; Yıldız, 2013; Subaşı, 2012). Çünkü

çocuklar bağ kurmaya anne ve babalarından başlayarak belli bir temsil oluştururlar (Rizzuto, 1979; Kirkpatrick, 1998). Allah tasavvurunu Bağlanma Kuramı çerçevesinde inceleyen çalışmaların da işaret ettiği gibi (Hayta, 2017; Homan & Boyatis, 2010), insanın Allah'la kurduğu ilişki ebeveynleriyle kurdukları ilişkiden etkilenmektedir. Birey için koruyucu ve güvenilir olan ebeveynler, Allah'la kurulacak sağlıklı bir ilişkinin de ilk temsilini oluşturmaktadır. Bu nedenle ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin Allah'la kurdukları ilişki ve sahip oldukları Allah tasavvurunun oluşum ve gelişim süreci, farklı disiplinlerce hep araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmayla ise bellek işlevinin Allah tasavvuru ile nasıl bir ilişki içinde olduğu nitel desende bir saha araştırmasıyla ele alınmıştır. Bellek ve Allah tasavvurunun ilk kez çalışılıyor olması ve bunun nitel yöntemle yapılıyor olması, din psikolojisi alanında, bu makaleyi özgün kılmaktadır.

A. Allah Tasavvuru

Allah tasavvuru, hem kişinin inandığı din ya da inancın çerçevesinde şekillenmekte hem de bazı yönleriyle kişiye özgü faktörlerden etkilenmektedir (Hayta, 2017: 30; Hökelekli, 2015:115; Yapıcı, 2004:172). Bireylerin Allah tasavvuru vahyin anlaşılması nispetinde ortak bir paydada buluşurken kendi dini tecrübeleri nispetinde de farklı özelliklere sahip olabilmektedir. Bu sebeple uluhiyyet kavramının bireysel yansımalarına işaret eden Allah tasavvuru konusu, din psikolojisi alanının temel odak noktalarından olup, artan bir ilgiye muhatap olmaktadır (Hayta, 2017: 16; Hökelekli, 2015: 115; Kısa, 2015: 646; Mehmedoğlu, 2011: 27; Kuşat, 2006).

Din Psikolojisi alanında Allah tasavvuru; insan hayatına dâhil olan birçok faktörle ilişkili olarak araştırma konusu yapılmakta ve psikolojik yansımalarıyla insan hayatındaki işlevselliği tartışılmaktadır. Örneğin, çocuklarda Allah tasavvurunun gelişimi (Yıldız, 2013), Allah tasavvurunun oluşum ve gelişim süreçlerinde ebeveyn ilişkilerinin ve bağlanma şekillerinin rolü (Hayta, 2017; Subaşı, 2012; Kirkpatrick, 1998), Allah tasavvurunun hayatın anlam ve gayesine olan etkisi (Stroope v.dğr., 2013), Allah tasavvurunun yaşamı sürdürme nedenlerinde yapıcı bir farklılık oluşturması (Kartopu, 2014), olumlu Allah tasavvurunun benlik saygısına olan olumlu etkisi (Alçelik, 2013), benlik algısı, günahkarlık duygusu veya öfke yaşantılarının Allah tasavvuru ile ilişkisi (Güler, 2007), Allah'la kurulan bağın yeme bozukluklarında korucu bir faktör olarak rol alması (Homan & Boyatzis, 2010), Allah tasavvurunun hayatta karşılaşılan zorluklarla başa çıkma süreçlerinde kullanılması (Göcen, 2015; Schreiber & Edward, 2015;

Ayten & Anık, 2014; Gall, 2004; Kula, 2002), ilgili alanyazında çalışılan başlıca konulardır.

Allah tasavvuru çalışmalarında kullanılan örneklemler ise araştırma yapılan konuya, katılımcıların erişim kolaylığına ve temsil yeteneğine göre değişebilmektedir. Örneğin, üniversite öğrencileri (Kartopu, 2014; Subaşı; 2012; Yapıcı; 2004), İmam Hatip Lisesi öğrencileri (Taluk, 2014), yetiştirme yurdunda kalan ergenler (Demirci, 2009), okulöncesi veya ilkokul öğrencileri (Yıldız, 2013), yaşlılar (Alçelik, 2013), depremzedeler (Kula, 2002), ocuk sahibi olmak için infertilite tedavisi almış kadınlar (Göcen, 2015), göğüs kanseri geçirmiş kadınlar (Schreiber & Edward, 2015), geçmişinde cinsel istismar hikayesi olan kadınlar (Kane, v.dęr., 1993), LGBT bireyler (Ayten & Anık, 2014), prostat kanseri olan erkekler (Gall, 2004) Allah tasavvuru çalışmalarında kullanılan örneklemlerin bazı özelliklerindedir.

Psikoloji ve din çalışmalarında Tanrı tasavvuru alanyazının sağlam temellerde gelişip olgunlaşması için, tanımsal birliğin ve kavramsal açıklığın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Davis, v.dęr., 2013:51). İlgili alanda, genel olarak Rizzuto'nun ayırım ve tanımlarının benimsendiği ve birçok çalışmaya da dayanak olduğu gözlemlenmektedir. Rizzuto'ya (1979: 47-48) göre Tanrı kavramının işaret ettiği Tanrı, metafiziksel düşünceyle varlığı veya yokluğu tartışılan, teologların Tanrısı olup, duygusallıktan uzaktır. Bireylerin Tanrı tasavvurları ise, çocukluk çağlarında ve ileri dönemlerdeki Tanrı tasavvurlarının detaylarına, bu tasavvurların birbirleriyle olan ilişkilerine ve tüm bunlara dahil olan birçok duygu, tasavvur ve hatıraya işaret etmektedir. Özetle, Tanrı kavramı, Tanrı kelimesinin öğretilen "entelektüel içeriğini yansıtırken", Tanrı tasavvuru "bireyin Tanrıyla birincil tecrübelerini yansıtan hatıralarına/hafıza izlerine" işaret etmektedir (Mehmedoğlu, 2011: 30).

Psikoloji tarihinde, Tanrı'nın insan hayatındaki değer ve önemini araştırma konusu yapan çalışmalar incelendiğinde, yaygın olarak faydacı ve işlevselci bir yaklaşımın baskın olduğu gözlemlenmektedir. Psikolojinin kurucularından sayılan William James'ten, psikolojinin varoluşçu kolunu temsil eden Victor Frankl'a kadar farklı ekolden birçok psikoloğun din ve Tanrı görüşleri bazen indirgemeci ve olumsuz; bazen de hümanist ve iyimser özellikler taşımaktadır (Ayten, 2010). Nesne İlişkileri kuramcıları ise din ve Tanrı kavramlarına ılımlı bakmalarına rağmen, psikanalitik yaklaşımın da etkileriyle bu kavramları doğrudan çalışmalarına konu edinmekten uzak durmuşlardır. Ancak Rizzuto, Meissner, Pruyser, Mc Dargh, Spero gibi

modern Nesne İlişkileri Kuramcılarını bu katı tutumu kırarak Tanrı kavramını müstakil olarak ele almış, bireyin kurduğu nesne ilişkileri bağlamında Tanrı tasavvurunu teorik ve deneysel olarak araştırıp verimli sonuçlar elde etmişlerdir (Kısa, 2015: 647; Hayta, 2010: 49).

Rizzuto'nun "Yaşayan Tanrının Doğumu" adlı çalışması, Tanrı tasavvuru alanyazının temel kaynak eseri konumundadır. Tanrı tasavvurunun oluşum ve gelişim süreçlerini açıklayan Rizzuto (1979: 44, 90), klasik psikanalitik yaklaşımın, insanın ilerleyip gelişmesiyle, yanılısına olan dine ve Tanrı'ya ihtiyaç duymayacağı görüşüne karşı çıkar. Ona göre (1979: 88) insan tasavvur etme yetisine sahip olduğu ve nedensellik düşüncesini takip ettiği sürece, insan olmanın zaruri bir özelliği olarak, Tanrı da insan hayatında var olmaya devam edecektir. Klasik psikanalitik yaklaşım Tanrı'ya ve dine daha çok patolojik özellikler atfederken; Rizzuto (1979: 88) Tanrı'nın, kaygı ve acı gibi olumsuz duygularla başa çıkma süreçlerinde düzenleyici bir faktör olabileceğini ve psikolojik iyi olma haline katkı sağlayabileceğini de öne sürmektedir.

Ebeveyn ilişkilerinin veya önemli kişilerle olan ilişkilerin Tanrı tasavvurunu nasıl etkileyip şekillendirdiği daha çok Nesne İlişkileri Kuramı'na dayanan Bağlanma Kuramı dâhilinde ele alınmaktadır. Bu alanda öncü isim olan Kirkpatrick (1998: 970), bireylerin bağlanma şekillerinin Tanrı ile kurdukları ilişkileri etkileyebileceğini öne sürerek Tanrı'nın da bir çeşit bağlanma figürü olabileceğini savunmuştur. Ayrıca kişilerarası ilişkilerinde güvensiz bağlanma işaretleri görülen bireyler için, Tanrı'nın koşulsuz sevgisi, affediciliği veya kabul ediciliği ile güvenli bir sığınak olarak telafi edici ve ideal bir bağlanma figürü olabileceği belirtilmiştir. Böylece ideal bir bağlanma figürü olarak Tanrı, zor zamanlarda bireylere güvenilir bir temel sağlayarak zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırabilmektedir. Ülkemizdeki Tanrı tasavvuru çalışmalarında da Bağlanma Kuramı'na sıklıkla başvurulmaktadır (Hayta, 2017; Erdoğan Korkmaz, 2012; Subaşı, 2012).

Rizzuto ile beraber, Nesne İlişkileri Kuramı ve Bağlanma Kuramı dâhilinde, Tanrı tasavvurunun daha çok bireylerin ebeveynleriyle veya yakın çevreleri ile tatmin edici bir ilişki kurma ihtiyacı üzerinden değerlendirilmesi, bu konuda erken çocukluk dönemine fazla odaklanması, değişkenlerin deneysel olarak araştırılmasında kullanılan yöntemlerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin problemlili olması, ilgili alanyazında eleştiri konusu olmaktadır (Wulff, 1997: 363, 368, 370). Klasik psikanalitik yaklaşımın dine ve Tanrı'ya olan indirgemeci tutumundan, Nesne İlişkileri Kuramı'nın veya Bağlanma Kuramı'nın bazı önyargılarına rağmen din ve

Tanrı'yı daha yapıcı ve yenileyici bir yaklaşımla ele almalarını anlamlı bir dönüşüm süreci olarak tanımlayan Mehmedoğlu (2011:113), bu yaklaşımların Tanrı tasavvuru konusundaki eksik yönlerinin açığa çıkarılması gerektiği şu şekilde vurgulamaktadır: *“Her ne kadar bu teoriler din psikolojisine önemli ve kalıcı bazı katkılar sağlamışlarsa da; özellikle Tanrı tasavvurunun beşeri kaynağını, Tanrı'nın varlığını göz önünde bulundurmadan açıklamaya çalışmanın, yani bu tür bir önyargının din psikolojisine bütüncül bir bakış açısı kazandırmayacağı, yetersiz ve eksik sonuçlara yol açacağı aşikârdır. Zira şu soru hep cevaplandırılmayı bekleyecektir: Bütün bu erken ilişkiler, ebeveynler, bakıcılar, oyuncaklar, geçiş nesnelere, yansımalar, imajlar, yanılsamalar ve düşler içerisinde gerçek Tanrı nerededir?”*

B. Bir Bellek Örüntüsü: Otobiyografik Bellek

Bellek, İngilizce'de “memory”, Osmanlıca'da “hıfz” kelimesinden türetilen “hafıza” kelimeleri ile ifade edilmektedir (Develioğlu, 2004). Bir kişinin yaşamı boyunca edindiği bilgi, davranış, deneyim ve anıların depolanıp saklandığı yer olarak tanımlanan bellek (hafıza), bu anıların tekrar hatırlanmasıyla ilgili faal süreci sebebiyle yaşam boyu kişiye geçmiş zaman yaşantılarıyla eşlik etmektedir (Arkonaç, 2005; Özakpınar, 2009). Bireylerin hayatlarındaki geçmişi oluşturan anıların seçimi ve korunması gayri ihtiyari yapılan bir eylem olarak değerlendirilemez (Çağla, 2007) Çünkü bireyin veya grubun dolaylı ya da dolaysız katıldığı bu seçme, saklama ve güne yeniden devşirme işlemi, o birey ya da topluluğun kişiliğini oluşturmaktadır. Bu yüzden bellek, Draaisma'nın ifade ettiği üzere; *“19. yy'da kafa bilimcilerin kafa haritalarında bir hücre, romantik yazarların eserlerinde peyzaj veya labirent, bilinçdişiyile ilgili makalelerde bir maden kuyusu, şiirlerde okyanus derinlikleri, beyin anatomistlerinin rehber kitaplarında nörolojik bir süreç, görsel bellekle ilgili teorilerde fotoğraf levhası olarak karşımıza çıkar”*

Birçok disiplinin ele aldığı ve farklı sınıflamalarda bulunduğu bellek konusu oldukça geniş bir alandır. Özellikle psikoloji alanı daha iyi inceleyebilmek üzere işlevsel açıdan başlıklandırmalara gitmiştir. Otobiyografik bellek, bireyin belirli bir zaman ve mekân dâhilinde tecrübe ettiği olayların, kendisi ve diğerleri ile ilişkili olarak özgün bir bakış açısıyla işlenip saklandığı açık ve bildirilebilir bir bellek çeşididir (Nelson & Fivush, 2004: 488). Otobiyografik bellek, dâhil olduğu bellek çeşitleri içerisindeki bazı kavramsal ve yöntemsel belirsizliklerden dolayı sıklıkla *epizodik bellek* ile bir tutulmakta ya da birbirinin yerine kullanılmaktadır (Rubin 2005: 79). Bu sebeple, otobiyografik belleğin teorik ve deneysel gelişim sürecini daha

iyi takip edebilmek için, *epizodik ve semantik bellek* ayrımının ve bu bellek türlerinin otobiyografik bellek ile etkileşimlerinin ayrıca incelenmesi önemli bir rol oynamaktadır (Fivush, 2011: 260).

İlk defa Tulving (1972: 385-386) tarafından kullanılan epizodik (anısal) bellek, tecrübe edilmiş olay veya durumların belirli bir zaman ve mekâna bağlı olarak kaydedildiği bir bellek türü olarak tanımlanmıştır. Tulving'in semantik (anlamsal) bellek dediği ise bireyin içinde yaşadığı dünyaya ait açık bilgilerin kelimelerle, sembollerle ve tüm bunların anlamlarıyla kaydedildiği bir zihinsel kavramlar dizinidir. İlerleyen araştırmalar ise, epizodik belleği diğer bellek türlerinden ayıran özgün niteliklerine odaklanarak, epizodik bellek tanımını daha da genişletmiştir. Epizodik bellek, öznel bir zaman algısıyla (Tulving, 1985a: 385); bireysel olarak tecrübe edilen geçmiş olayları hatırlamada aktif rol oynayan, bu olayların mevcut benliğin birer parçası olduğunun farkında olan bir bilinç olarak tanımlanan otonoetik bilinçle (Tulving, 1985b: 3) ve tüm bu özelliklerin öznesi olan bir benlikle diğer bellek türlerinden ayrılarak zihinsel anlamda geçmişe yolculuğu mümkün kılmaktadır (Wheeler v.dğr., 1997: 331). Otobiyografik bellek; epizodik belleğin genişletilmiş tanımındaki öznel bir zaman algısı, otonoetik bilinç ve bir benliğin eşliğinde geçmiş anıların hatırlanması yönünden epizodik bellek ile birçok benzerliğe sahip görünmektedir (Gilboa, 2004: 1347). Buna rağmen bazı araştırmacılar, otobiyografik belleğin kendine özgü niteliklerine vurgu yaparak, her epizodik belleğin otobiyografik bellek olmadığını savunmaktadır (Wheeler v.dğr., 1997: 333).

Fivush (2011: 562-563), Tulving'i eleştirerek, epizodik belleğe atfedilen özelliklerin birbirinden ayrılabilen iki gruptan oluştuğunu savunmaktadır. Birincisi, belirli bir olaya ve bu olayın ne zaman ve nerede gerçekleştiğine ait anılar iken; ikincisi de öznel bir zaman algısı, otonoetik bir bilinç ve benlik üçlüsü ile zihinsel olarak geçmişe yolculuğu mümkün kılmasıdır. Birinci grupta yer alan geçmişteki belirli bir anıyı hatırlamak için ikinci gruptaki özellikler zorunlu olmamaktadır. Böylelikle epizodik bellek, birinci gruba dâhil olup hem insanlarda hem bebeklerde hem de hayvanlarda gözlemlenen bir olgu iken; otobiyografik bellek ikinci grubu da kapsayıp, daha yüksek bilişsel olguları ve geçmişten geleceğe bir benlik bilincini zorunlu kılan, insana özgü bir yetenek olarak tanımlanmaktadır.

Otobiyografik bir anının geri çağırılma sürecinde bireysel tecrübelerde gözlemlenen farklılıklar otobiyografik bellek çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bireysel tecrübeler; otobiyografik belleğin

fenomonolojik özelliklerini oluşturan görsel, işitsel ve uzaysal temsil, duygusal ve betimsel içerik, duyular, dil ve bağlam gibi birçok farklı öge ile ilişkilidir (Rubin, 2005: 79). Yaş ve cinsiyet de otobiyografik anıların hatırlanma süreçlerindeki farklılıkların incelenmesinde kullanılan faktörlerdendir. Hatırlanan anılar ait oldukları yaşam dönemlerine göre incelendiğinde, bireylerin en çok 10-30 yaş aralığındaki anılarını hatırladıkları tespit edilmiş ve anıların bu yıllarda yığılması “*bellek tümseği*” olarak adlandırılmıştır (Rubin & Schulkind, 1997: 863). Bellek tümseğindeki anıların, nispeten daha canlı, daha orijinal, daha fazla duygusal yüke sahip olup; bireylerin kimlik oluşturma ve benlik geliştirme süreçlerinde daha aktif rol üstlendikleri için bellek tümseğinde yığıldığı öne sürülmektedir (Wolf & Zimprich, 2016: 1296; Conway – Pleydell Pearce., 2000: 279). Cinsiyet ise otobiyografik bellek araştırmalarına konu olan diğer bir değişkendir. Otobiyografik anılarını paylaşırken bireylerin kullandığı anlatı tarzlarının cinsiyet faktörüyle ilişkisini inceleyen bir çalışmada (Grysmen, 2018: 247), kadınların erkeklere kıyasla anılarını hatırlama ya da anlatmada daha *duygu yoğunluklu* oldukları, *bağlanma derecelerinin* daha kuvvetli ve *olaylarla ilgili detaylandırmalarının* da daha çok olduğu kaydedilmiştir. Otobiyografik bellek ve bağlanma boyutları üzerine ülkemizde yapılan bir çalışmada ise, kadınların paylaştıkları anıları daha sık hatırladıkları ve hatırladıkları anıların duygusal olarak daha yoğun olduğu tespit edilmiştir (Boyacıoğlu & Sümer, 2011: 111).

Bireylerin otobiyografik anılarını neden hatırlayıp başkalarıyla neden paylaştığı inceleyen çalışmalar yaygınlık kazanırken, güncel olarak da psikolojinin farklı dallarında otobiyografik belleğin işlevlerinin araştırma konusu olduğu gözlemlenmektedir. İşlevsel yaklaşıma göre yapılan çalışmalarda otobiyografik belleğin yaygın ve kabul görmüş üç işlevi bulunmaktadır: Benlik, sosyal ve yönlendirme işlevi (Bluck v.dđr., 2005: 108). Otobiyografik belleğin benlik işlevi; bireyin geçmiş yaşantılarından anılar sağlayarak, bireyin bugünkü benliği ile geçmişteki benliğinin tutarlı ve uyumlu olduğu bilgisini sağlamaktadır (Er & Yaşın, 2016: 68). Otobiyografik belleğin sosyal işlevinin ise üç farklı amaca hizmet ettiği öne sürülmektedir: İlişkilerde yakınlığı geliştirmek veya mevcut yakınlığı korumak, öğretmek veya bilgilendirmek, başkalarından empati sağlamak veya başkalarına empati sağlamak (Bluck, v.dđr., 2005: 94). Otobiyografik belleğin yönlendirme işlevi ise, bireyin geçmiş yaşantılarının bugünkü veya gelecek davranışlarına bir model oluşturması; bireye başarılı bir problem çözme süreci ve adaptasyon sağlaması; bireyi bilgilendirmesi, güdülemesi veya bireye ilham vermesi olarak tanımlanmaktadır (Bluck v.dđr., 2005: 93). Bu

işlevler farklı isimlere sahip olmalarına rağmen, bireylerin günlük davranışsal veya bilişsel hayatlarında keskin çizgilerle ayrılmamaktadırlar. Her bir işlev zaman veya mekâna göre diğer işlevlerle etkileşim halinde olabilmektedir (Rasmussen & Habermas, 2011: 604).

Otobiyografik bellek; bireylerin biyolojik, sosyal, gelişimsel, bilişsel veya kültürel özelliklerine doğrudan veya dolaylı olarak dâhil olduğu için psikolojinin alt dallarındaki birçok çalışmaya da konu olmaktadır. Örneğin, bilişsel psikolojide otobiyografik belleğin yapısı (Conway – Pleydell Pearce, 2000), kodlama süreçleri (Güzel, 2007) veya işleyiş mekanizmaları (Ece, 2014); gelişimsel psikolojide otobiyografik belleğin başlangıcı, çocuğun gelişimi ve ebeveynlik özellikleri arasındaki ilişkiler (Fivush, 2011; Nelson & Fivush, 2004), bağlanma kuramı ile otobiyografik bellek arasındaki etkileşim (Boyacıoğlu Şengül, 2006), yaşa göre otobiyografik belleğin değişimi (Sayar, 2013); sosyal psikolojide otobiyografik belleğin sosyal amaçlarla kullanılması (Beike, v.dğr., 2017; Bluck, v.dğr., 2005) veya 11 Eylül ile ilgili otobiyografik anıların zaman içindeki değişiklikleri (Tekcan v.dğr., 2003); klinik psikolojide otobiyografik bellek ile depresif belirtiler (Tosun, 2006) Alzheimer (Uçar, 2007) arasındaki etkileşim veya otobiyografik belleğin travma sonrası stres bozukluğundaki başa çıkma mekanizmalarıyla olan benzerliği (Palarico-Gonzalez v.dğr., 2018), çocukluk örselenme yaşantılarının otobiyografik bellekte aşırı genellemeyle ilişkilendirilmesi (Kaynar, Er, 2015); pozitif psikolojide otobiyografik belleğin iyi olma haline etkisi (Waters, 2014); kültürlerarası psikolojide otobiyografik bellek işlevlerinin kültür faktörüne göre nasıl değiştiği (Alea, v.dğr., 2015); nöropsikolojide ise otobiyografik bellekte yaş faktörüne bağlı olarak ortaya çıkan farklılıkların hipokampüsün değişen hareketleriyle anlamlandırılması (Maguire & Frith, 2003) psikolojinin alt dallarında otobiyografik belleğin çalışıldığı başlıca konulardır.

Otobiyografik bellek çalışmalarında kullanılan örneklemeler ise araştırma yapılan konuya göre farklılaşmaktadır: üniversite öğrencileri (Beike, v.dğr., 2017; Öner, 2016; Kaynar & Er, 2015; Waters, 2014), huzurevinde kalan yaşlılar (Sayar, 2013), cezaevinde kalan hükümlü kadınlar (Er & Uçar, 2004), istismara uğramış kadınlar (Tani, v.dğr., 2016), görme yetisini kaybetmiş yetişkinler (Yılmaz, 2005), göçmenler (Çavuşoğlu, 2014), Alzheimer teşhisi konmuş hastalar (Uçar, 2007), depresif belirti düzeyi yüksek kişiler (Tosun, 2006) travma sonrası stres belirtileri gösteren yetişkinler (Palacia & Gonzalez, v.dğr., 2018) veya intihara teşebbüs eden genç yetişkinler (Williams & Broadbent, 1986).

Din Psikolojisi alanında ise otobiyografik bellek çalışmaları yaygın olmayıp; doğrudan veya dolaylı olarak bellekle ilişkilendirilen birkaç çalışma mevcuttur. Örneğın bu alandaki bir çalışma dini anıların, dini kimliğın oluşum sürecini etkilediğini vurgulamış; ancak bu sürecin nasıl gerçekteştiğini detaylandırılmamıştır (Poll-Smith, 2003: 136). Başka bir çalışmada, bireyleri yüksek düzeyde uyaran dini törenlerin anıları, otobiyografik bellek özellikleri açısından incelenmiştir. Sonuç olarak bu dini törenlerin anılarının yüksek düzeyde duygusallık içerdiğini ve bireylerin yaşam hikâyeleri içinde de önemli bir yer tuttıkları kaydedilmiştir (Mulukom, 2017: 201). Ülkemizde ise yetişkinlerin çocukluk anıları üzerinden nasıl bir Tanrı imgesine sahip olduklarını inceleyen bir çalışmada, otobiyografik belleğe doğrudan atf yapılmamış olup, katılımcıların çocukluk yıllarındaki anılarından çocukluk dönemindeki Tanrı imgelerine ulaşmak hedeflenmiştir (Bedir, 2017: 736).

C. Dini Başa Çıkma ve Ebeveyn Kaybı

Başa çıkma, karşılaşılan zorluklara belirli anlamlar atfetme ya da mevcut olan anlamı duruma göre dönüştürme sürecidir (Ayten, 2010: 39-40). Bu anlam arayışında din ayrıcalıklı bir konumda olup, bireylere özel “bir anlamlandırma ve yorumlama çerçevesi” sunar (Ekşi, 2001: 29); çünkü insan kavrayışının aciz kaldığı yerde din, ilahi sebeplere işaret ederek cevapsız soruları yanıtlaya üstünlüğüne sahiptir. Özellikle de değiştirilmesi mümkün olmayan zorlu yaşam olaylarında, acıyı sabra dönüştürecekle bir anlam sunan din, insanları dini etkinliklere yönlendirerek açık faydalar sağlamaktadır (Ayten, 2010: 42).

Türkiye’de de din psikolojisi alanında, bireylerin hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma süreçlerinde dinin araştırma konusu yapıldığı birçok çalışma mevcuttur. Örneğın travmatik kayıp yaşamak (Sami, 2019), madde bağımlısı bir ergenin ebeveyni olmak (Cirit, 2018), çocuk sahibi olabilmek için infertilite tedavisi almak (Göcen, 2015), görsel ve bedensel yetilerin bir kısmını kaybetmiş olmak (Kula, 2005), depremzede olmak (Kula, 2002) dini başa çıkmayla ilişkili olarak araştırılan zorlu yaşam olaylarından bazılarıdır. Ayrıca bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak katılımcıların sahip oldukları Allah tasavvurunun, dini başa çıkma süreçlerine olan etkisini de araştırmışlardır. Işık (2013:177) ise ebeveyn kaybı yaşamış yetişkinlerin dini başa süreçlerini araştırma konusu yapmış; katılımcıların daha çok merhametli ve affedici bir Allah tasavvuruna sahip olduğunu, hiçbir katılımcının Allah’ı cezalandırıcı olarak nitelemediğini kaydetmiştir.

Ebeveyn kaybı; bireylerin ölüm veya ayrılık gerekçeleriyle anne veya

babalarından yoksun kaldığı, baş edilmesi zor bir yaşam olayı olarak tanımlanmaktadır (Maier-Lachman, 2000: 183). Ayrıca ebeveyn kaybı, bireylerin psikopatolojik durumlar geliştirmesinde önemli bir risk faktörü olduğu için (Eppler, 2008: 189); ruhsal travma bağlamında ele alınmaktadır (Uluğ, 2008: 5). Ebeveyn kaybını araştırma konusu yapan yurtiçi ve yurtdışındaki çalışmalar değerlendirildiğinde, konunun daha çok yas sürecindeki psikopatolojik belirtiler veya koruyucu faktörler üzerinden incelendiği, bireyler için travmatik olabilen kayıp anılarının yeterli düzeyde ilgi görmediği gözlemlenmiştir. Bireylerin kayıp anılarını otobiyografik bellek üzerinden inceleyen çalışmalar da, anıların içeriğine ya da işlevine değil; fenomenolojik özelliklerine, bireylerin kodlama ve hatırlama süreçlerindeki bilişsel aktivitelerine odaklanmışlardır. Örneğin karmaşık yas sürecindeki bireylerin hatırladıkları anılara özgü detayları değerlendiren bir çalışma, doğrudan ebeveyn kaybı anılarına odaklanmamış olup, bireylerin verilen olumlu ve olumsuz ipuçlarıyla hatırladıkları anıları kıyaslamışlardır (Golden, v.dğr., 2007). Öztop (2012) ise travmatik anı çalışmalarında ebeveyn kaybına gereken ilginin verilmemesini eleştirerek, ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin doğrudan kayıp anılarını incelemiştir.

Din psikolojisi alanında ise yurtdışında yapılan çalışmalarda ebeveyn kaybı, genelde bireylerin inançlarını etkileyen, özelde ise bireyleri ateizme sürükleyen bir faktör olarak incelenirken (Pasquale, 2010: 375); Türkiye’de daha çok dini başa çıkma etkinlikleri bağlamında ele alınmaktadır. Ebeveyn kaybı gibi baş edilmesi zor bir yaşantıda, dinin ayrıcalıklı bir rol oynadığı; bireylerin çeşitli dini etkinliklere başvurarak yas sürecinin travmatik etkilerini hafiflettikleri (Işık, 2013); dinin esaslarından olan ahiret inancının, kayıp yaşayan inançlı bireyler için inançsız bireylere kıyasla bir ayrıcalık olduğu ve yas sürecini daha hızlı atlatmalarını desteklediği öne sürülmektedir (Sami, 2019; Sevinç, 2007).

D. Araştırmanın Amacı ve Soruları

Din Psikolojisi alanında bireylerin Allah’la olan duygusal tecrübelerine işaret eden Allah tasavvurunu, otobiyografik bellek üzerinden inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Otobiyografik belleğin benlik oluşumu açısından etkili ve dramatik anılar içerdiği düşünülürse, buradaki oluşumlarda kişinin Allah’la olan ilişkisine, bunlardan doğan tutum, davranış ve duygularla hayatının etkileneceği anılarının olması da muhtemeldir. Alanyazın geçmişin, özellikle çocukluk, aile ortamının, zor süreçlere dair yaşantıların kişinin benliğini oluşturmasında etkili olduğunu söylerken; Allah tasavvuru literatürü de Allah’a dair ilk ilişkinin ebeveyn tanımlamalarından, çocukluk

yaşantılarından, dini başa çıkma dediğimiz zor süreçlerden etkilendiğini göstermektedir. Bu sebeple Allah tasavvuru ve otobiyografik belleğin gelişim süreçleri açısından etkileşim halinde buldukları ve ortaya koydukları bazı değerlerin birbiriyle örtüştüğü dikkat çekmiştir. Bu sebeple çalışmamızın amacı da bireylerin otobiyografik anıları üzerinden Allah'ı nasıl tasavvur ettiklerini, Allah'la aralarındaki ilişkinin mahiyetini ve sahip oldukları Allah tasavvurunun zorluklarla karşılaştıklarında dini başa çıkma süreçlerine dâhil olup olmadıklarını araştırmak oluşturmuştur. Bu araştırmada özellikle gençlerin çalışma grubu seçilme nedeni de hem ebeveyn kaybı gibi önemli bir hayat olayı yaşayarak buna ayak uydurmak zorunda kalmaları hem de sağlıklı bir şekilde kimliğini oluşturmak durumunda olmalarıdır. Genç insanın gerçek kimliği ile buluşabilmesi "ben nasıl bir insanım, sevgimi-öfkemi nasıl ifade ederim?" gibi tamamen kendileriyle ilgili sorulara verdiği cevaplarıyla yakından ilişkilidir (Düzgüner, 2015: 110). Buradan hareketle bu çalışmada temel olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

- Ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencileri nasıl bir Allah tasavvuruna sahiptir?
- Allah tasavvuru, katılımcıların ebeveyn kaybı yaşadığı süreçten hatırladıkları otobiyografik anılarında ne şekilde yer almıştır?
- Katılımcılar için Allah'a ait algı, tecrübe, tutum ve düşüncelerinin de dâhil olduğu bu anılar hâlihazırdaki yaşamalarında nasıl/ne tür bir işlev görmektedir?
- Katılımcıların hem ebeveyn kaybı yaşadıkları sürede hem de şu an ki yaşamlarındaki karşılaştıkları zorluklarda, sahip oldukları Allah tasavvurları dini başa çıkma etkinliklerine nasıl etki etmektedir?

E. Yöntem

Nicel yöntemlere kıyasla, anlamı ve özgüllüğü önceleyen nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat tekniğinin, bu araştırmanın amacı doğrultusunda Allah tasavvuru, otobiyografik bellek, ebeveyn kaybı ve dini başa çıkma konularının bireysel vurgularını derinlemesine incelemek için daha uygun olduğu düşünölmüştür. Çünkü derinlemesine mülakat tekniğinin kökeninde, bireylerin yaşam tecrübelerini nasıl anlamlandırdığına dair bir güçlü merak duygusu vardır (Seidman, 2006: 9). Ayrıca bu teknik bireylerin araştırma konusu ile ilgili duygu, düşünce, davranış, istek ve tutumlarının tespit edilmesine yardımcı olmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 129-147).

1. Çalışma Grubunun Belirlenmesi ve Nitelikleri

Araştırmanın katılımcı grubu, ayrıntılı bilgi sunarak derinlemesine bir

inceleme imkânı sağlayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik yöntemi ile belirlenmiştir. Buna göre anne ya da baba kaybı yaşamış üniversiteli gençler çalışmaya dâhil edilmiştir. Müslüman bireylerin Allah tasavvuru incelendiği için katılımcıların da inançlı ve İslam dininde olması; buna ek olarak Allah tasavvuru çalışmalarının birçoğu kadınların erkeklere kıyasla Allah'ı daha duygusal bir zeminde, sevgi ve yakınlık odaklı tasavvur ettiklerini kaydetmesi ve (Hayta, 2017; Mehmedoğlu, 2011; Nelson, v.dğr., 1985) otobiyografik bellek çalışmalarında da, kadınların erkeklere kıyasla daha detaylı anı paylaştığını ve hatırladıkları anıların daha ilişkişel olduğunu bildirmeleri (Grysmen, 2018: 247) gerekçeleriyle Allah tasavvurunu otobiyografik anılar üzerinden incelerken kız öğrencilerden oluşan bir örneklemin dahil edilmesi de, ölçüt örnekleme gerektirmiştir. İstenilen bilgiye ulaşmak için katılımcılara ulaşım da yine amaçlı örnekleme türlerinden kartopu örnekleme yöntemiyle görüşme yapılan kişiler üzerinden belirtilen özelliklere uygun başka kişilere ulaşılarak sağlanmıştır. Buradan hareketle 18-24 yaş aralığında (ortalama yaş: 20,7), 8'i (%40) anne kaybı yaşamış ve 12'si (%60) baba kaybı yaşamış (%60) olmak üzere toplam 20 kız üniversite öğrencisi, çalışma grubunu oluşturmuştur.

2. Veri Toplama Aracının Oluşturulması

Görüşme soruları hazırlanırken Allah tasavvurunu farklı psikolojik olgularla ele alan çalışmalardan yararlanılarak; soruların kolay anlaşılır, odaklı ve açık uçlu olmasına, yönlendirici ve çok boyutlu olmamasına, belirli bir mantık çerçevesinde sıralanmasına dikkat edilmiştir. Taslak halindeki görüşme formu soruların ve sıralanışlarının değerlendirilmesi için, Din Psikolojisi alanında uzman iki akademisyene ve çalışmalarını sıklıkla nitel araştırma teknikleriyle düzenleyen iki yetkin akademisyene gönderilmiştir. İlgili alandaki uzmanların geri dönüş ve tavsiyeleriyle sorularda ve soruların sıralanışında bazı düzenlemeler yapılmıştır. Form son şeklini almadan önce ise ebeveyn kaybı yaşamış bir üniversite öğrencisi ile yapılan ön görüşme yardımıyla soruların anlaşılıp cevaplanabilir oldukları değerlendirilmiştir. Böylece veri toplama aracı, 7'şer soru içeren "Kişisel Sorular" ve "Görüşme Soruları" bölümlerinden oluşmak üzere toplam 14 sorudan oluşmuştur.

3. Verilerin Toplanması, Çözümlemesi ve Analizi

Verilerin toplanması, 2019 yılının Mart ayında olup, yaklaşık bir ay sürmüştür. Araştırma için belirlenen özelliklerde katılımcılar tespit edildikten sonra, bilgilendirme mesajıyla uygun yer ve zaman tayin edilerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce, çalışmanın bilimsel bir araştırma olduğu ve kişisel bilgilerin hiçbir şekilde üçüncü

şahışlarla paylaşılmayacağı açıklanarak, katılımcılardan onam formunu okuyup imzalamaları istenmiştir. Katılımcılar herhangi bir şekilde rahatsızlık duyduklarında sorulan sorulara cevap vermeyip başka bir soruya gecebilecekleri hakkında bilgilendirilmişlerdir. Ortalama olarak 45-60 dakika süren görüşmeler, katılımcıların da izniyle araştırmacı tarafından ses kaydına alınarak muhafaza edilmiştir.

Ses kaydına alınan görüşmelerin çözümlenmesi yapılarak içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, elde edilen verilerin anlamlı bir şekilde açıklanıp yorumlanabilmesi için kavramlara ve kavramlar arası ilişkilere ulaşmayı hedefler (Yıldırım & şimşek, 2016: 242). Bu süreçte öncelikli olarak başlangıç kodlamayla verilerin tanımlanması, daha sonra odaklı kodlama ile alt ve üst temaların belirlenip kategorileştirilmesi esastır (Charmaz, 2006: 42). Buna göre araştırma soruları ve araştırmanın kavramsal boyutu doğrultusunda temalar belirlenerek, kategorileştirilmişlerdir.

Araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğini artırmak için veriler başka bir araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmış ve elde edilen kodlar kıyaslanmıştır. Ayrıca Din Psikolojisi alanında uzman bir akademisyen, elde edilen tema ve kategorileri değerlendirerek geri bildirim yapmıştır. Sonuç olarak yapılan geri bildirimler doğrultusunda temalar ve kategoriler tekrar değerlendirilerek son halini almıştır. Temalar ve kategoriler açıklanırken betimlemeye başvurulmuş ve katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulduğu için katılımcılar yaşamış oldukları ebeveyn kaybına göre kısaltma harflerle temsil edilmişlerdir. Örneğin, baba kaybı yaşayan bir katılımcı için K1B; anne kaybı yaşayan bir katılımcı için K8A ifadeleri kullanılmıştır. Katılımcılar, 18-24 yaş grubundan kız öğrencilerden oluştuğu için yaş ve cinsiyet ayrıca belirtilmemiştir.

F. Bulgular ve Yorumlama

1. Allah Tasavvuru

Bu çalışmada katılımcıların Allah tasavvurlarını anlamak amacıyla “Allah deyince aklınıza ilk ne gelir?” ve “Size inandığımız Allah’ı anlatın desem, hangi özelliklerinden bahsedersiniz?” soruları sorulmuş ve alınan cevaplara göre Allah tasavvuru altı tema olarak gruplandırılmıştır: Yakın, Affedici-Bağışlayıcı, Koruyan-Gözeten, Yaratıcı-Kudretli, Kural Koyan-Adaletli, Sabır Veren. Ayrıca bazı katılımcıların Allah’ı tanımlarken birden fazla özellik kullandığı ve hayat hikâyeleriyle ilişkilendirdikleri gözlemlenmiştir.

11 katılımcı (K1B, K4B, K7B, K9B, K10B, K8A, K13A, K14A, K17A, K18A, K20A) Allah'ı kendilerine "Yakın" olarak tanımlarken, Allah'la olan ilişkilerini ön plana çıkarmışlardır. Örneğin dertleri bilen ve sıkıntıların paylaşıldığı bir Allah'ın yakınlığı vurgulanmıştır: "...arkadaş; çünkü bütün dertlerimi, her şeyimi O biliyor. Her şeyimi karşılıksız ya da bana kötü bir dönüt olmayacak şekilde paylaşabileceğim tek varlık" (K8A). Zor zamanlarda ya da bir ihtiyaç halinde kapısı çalınan bir yardımcı olarak tanımlanmıştır: "Darda kaldığında çıkış kapısı açan bir varlık" (K9B), "Dünyadaki hiçbir şeyin varlığı, baba, para, mal, mülk, sevgi yani hiçbir şeyin işe yaramadığı zaman geliyor, o zaman kendimi sadece O'na sığınmış olarak buluyorum. Bir tek ondan yardım gelebileceğini çok fazla hissettim bu süreçte" (K20A).

Bu çalışmada katılımcıların en çok vurguladığı özellik Allah'ın "Yakın" olması iken; Mehmedoğlu'nun (2011) çalışmasında olumlu Allah tasavvuru alt boyutlarında, katılımcıların çoğu Allah'ın "Yetkin/Aşkın" özelliğini vurgularken; Yakın/İçkin özelliği on bir boyut içinde beşinci sırada yer almıştır. Allah kavramının çağrışımlarını araştıran Yapıcı'nın (2004) çalışmasında ise Allah'ın "yaratan" olması en sık kullanılan özellik olmuştur. Bu çalışmalardan farklı olarak; ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların karşılaştıkları zorluklar, bu zorluklarla başa çıkma süreçleri veya hayatta kendilerini yalnız hissettikleri zamanlar düşünüldüğünde; Allah'ın en çok "Yakın" özelliğiyle tanımlanmış olması anlamlı bir durumdur. Anne ya da baba desteği olmadan, ebeveynin eksikliğini hissederek bir hayat yaşamının, katılımcıları insanüstü bir varlığın yakınlığına, dostluğuna yönlendirdiği düşünülebilir.

Katılımcıların 9'u (K1B, K2B, K3B, K5B, K6B, K7B, K11B, K8A, K15A) tarafından kullanılan özellikler, ikinci sırada "Affedici-Bağışlayıcı" teması altında toplanmış olup; genel olarak hatalara rağmen yüz çevirmeyen, kullarına karşı merhametli olan, hataları affedip bağışlayan, merhameti gazabından çok olan Allah'a işaret etmektedir. Örneğin "Ben hata yapıyorum, çok pişman oluyorum. Ama öyle güzel bir şey oluyor ki... Diyorum ki bu Allah'ın bana yüz çevirmediği anlamına geliyor" (K2B); "Ne hata yaparsan yap her zaman kapısı sana açık olan, anne-baba gibi yani" (K7B); "Affedici, çünkü etrafındaki insanlar seni affetmiyor ama Allahu Teâla ne olursa olsun affediyor" (K8A).

Allah'ın merhametli veya bağışlayıcı özellikleriyle tanımlanması Türkiye'de yapılan birçok çalışmada zaten dikkat çeken bir olgudur (Mehmedoğlu, 2011; Yapıcı, 2004). Ancak ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin hayatlarında Allah'ın "Affedici-Bağışlayıcı" özelliğinin ikinci sırada gelmesi

beklenmeyen bir bulgudur. Buna rağmen katılımcıların hayat hikâyelerini anlatırken pişmanlık duydukları gençlik hatalarından ya da ebeveynlerini kaybettikten sonraki süreçte isyan içerisinde olduklarından bahsetmiş olmaları, Allah'ı "Affedici-Bağışlayıcı" özellikleriyle tanımlamalarının birer gerekçesi olarak düşünülebilir; çünkü mevcut pişmanlıklar veya isyan süreçleri çoğunlukla daha sonra anlamlandırılmış ve Allah'a tekrar yönelik gerçekleşmiştir. *"Küçükken çok isyan ediyordum niye böyle, niye böyle diye; ama imtihan demek ki bu. Diyorum babamı Rabbim aldı ama öyle bir anne verdi ki... Yani merhamet bizi bu duruma getiren"* (K5B).

"Koruyan-Gözeten" ve "Yaratıcı-Kudretli" temaları, Allah'ı tanımlarken eşit sayıda katılımcı tarafından kullanılmış olup, üçüncü sırada yer almaktadır. Bu iki tema da ebeveyn kaybı ile yakından ilişkili olup, çalışma öncesinde de tahmin edilmişlerdir. Çünkü ebeveyn kaybı yaşamak bir yandan Allah'ın kudretine, yaratma ve öldürme gücüne teslim olmayı gerektirirken; diğer yandan koruyup gözeten bir Allah'ın varlığına yakinen şahit olmayı da mümkün kılmaktadır. 20 katılımcıdan 8'i (K2B, K3B, K5B, K6B, K7B, K10B, K14A, K18A) Allah'ın koruyucu özelliklerini ön plana çıkarırken, anne-baba eksikliğinde Allah tarafından nasıl muhafaza edildiklerini anlatmışlardır. Örneğin K10B babası yaşayan akrabaları ile kendilerini kıyaslayarak Allah'ın onlar için tek koruyucu olduğunu vurgulamıştır: *"...çünkü onları hep koruyacak arkalarında biri var, ama bizim arkamızda bir tek Allah var, biz hep öyle düşündük. Onlar hep babalarına daha çok güvendi. Hep baba desteği var. Ama bizim arkamızda hep annem vardı o da kadın zaten, onu da çok destek bilemezdik. Hep Allah var o şekilde büyüdük."*

Katılımcıların 8'inin (K3B, K6B, K9B, K10B, K11B, K8A, K19A, K20A) Allah'ı tanımlarken kullandığı "Yaratıcı & Kudretli" teması, Allah'ın *"kâinatı özene bezene yaratması"*na (K6B), *"her şeye gücü yeten ve kudretli"* (K8A) olmasına, *"gökyüzü gibi sonsuz"* (K11B) olmasına ve *"karşısında aciz kalınan yüce varlık, samed"* (K19A) olmasına işaret etmektedir. Allah'ı "Yaratıcı-Kudretli" teması dâhilinde tanımlayan 8 katılımcının yarısı (K10B, K11B, K8A, K20A) ebeveynlerinin vefat öncesi ve sonrasında, hastalık veya ölüm karşısında çaresiz hissettiklerini paylaşmışlardır. Örneğin K11B, babasının hastalığının son aşamasında olduğunu doktordan öğrendiği anısını paylaşmıştır: *"Babamın vefat ettiği akşam, doktor beni çağırmıştı yanına ve söylemişti, 'artık yapacak bir şey yok, eve götürün bekleyin'. Hiçbir şey yapamıyorlarmış. Çok zor gelmişti bana"*.

"Kural Koyan-Adaletli" teması, 5 katılımcının (K4B, K9B, K11B, K12B, K14A) Allah'ı tanımlarken kullandığı, düzen koyan, kurallar belirleyen ve

kurallara uyulmasını isteyen ve adaletli özelliklerinden oluşmaktadır. 4 katılımcı (K4B, K9B, K11B, K14A), adaletli, her şeyin karşılığını veren, kimseye taşıyamayacağı yükü vermeyen bir Allah tanımlamışlardır. Ayrıca bu 4 katılımcının 3 ü (K4B, K9B, K11B) ebeveyn kaybından sonraki dönemlerde neden sorusuyla Allah'a isyan etmiş olup, daha sonra sorgulamalarını çözümleyip Allah'ın adaletine bağlandıkları dikkat çekmiştir. Örneğin *"Benim inandığım Allah, kimseye çekemeyeceği yükü vermeyecek bir Allah. Ben babasını ufacık yaşta kaybettiğim zaman, verdiyse vardır bir bildiği dediğim bir noktadayım."* (K4B).

"Sabır Veren" teması ise 3 farklı katılımcının (K11B, K16B, K17A) aynı bağlamda Allah'ı tanımlamasıyla kendiliğinden oluşmuştur. 3 katılımcı, ebeveynlerini kaybetmeden önce vefat ve yas sürecini atlatamayacaklarını öngörmelerine rağmen; ölüm gerçekleşikten sonra bir sabır ve olgunluk haliyle bu süreci karşıladıklarını bildirmişler ve sabrı veren merci olarak da Allah'a işaret etmişlerdir: *"...Ben, babam ölürse yaşayamam. Ben kendimi öldürürüm' gibi cümleler kurmuştum kendi kafamda. Babam vefat etti. Bir hafta sonra iki hafta sonra okuluma gelip devam ettim. Hiçbir şey olmadı. Hayatıma devam ettim. Ve o an şey düşünmüştüm: Bunu benim yapmama vesile olan kişi Allah"* (K11B).

Çalışmada, annesini kaybeden toplam 8 katılımcının azınlıkta olmasıyla birlikte; "Affedici-Bağışlayıcı", "Koruyan-Gözetken" ve "Kural Koyan-Adaletli" temalarında anne kaybı yaşayan katılımcıların nispeten daha az olduğu dikkat çekmiştir. Sadece "Yakınlık" temasında 11 katılımcıdan 6'sı annesini kaybeden katılımcı olup çoğunluğu oluşturmuşlardır. Böylece anne kaybı yaşamış katılımcıların ebeveyn eksikliğini daha fazla hissettiği ve Allah'a daha fazla yöneldiği düşünülebilir. Bu konuda Uluğ'un (2008: 5) beyanı kayda değerdir: *"Bir ebeveynin kaybı ile kalan ebeveynin de evin düzeni ile ilgili tüm sorumluluklar kendisine kalmış olduğundan, bunlarla fazla meşgul olacağı için ya da belki de sadece kendi yası ile meşgul olacağı için aslında çocuk, her iki ebeveynini birden kaybetmiş sayılabilir"*. Anne vefat ettikten sonra babanın psikolojik olarak zor bir dönem geçirmesiyle yeterli düzeyde destek verememesi (K8A, K18A, K20A); ikinci bir evlilikle farklı bir hayat kurması (K14A, K15A, K19A); hayatta olmasına rağmen paylaşılmayan sebeplerle katılımcıların hayatlarında olmaması (K13A, K17A) değerlendirildiğinde; anne kaybı yaşayan katılımcıların ebeveyn eksikliğini daha fazla hissettiği ve Allah'a daha fazla yaklaştıkları söylenebilir. Genel olarak ise bu çalışma dahilinde Allah tasavvuru temalarının dağılımına bakıldığında anne ya da baba kaybının açık bir şekilde farklılık oluşturmadığı gözlemlenmiştir.

2. Allah'la Kurulan İlişkinin Temaları

Bireylerin Allah tasavvurlarını ilişki boyutuyla derinlemesine inceleyebilmek için, katılımcılardan hedef hatırlama yöntemiyle Allah'a yakın, Allah'a uzak ve Allah'ın sevgisini hissettikleri birer anı paylaşmaları istenmiştir. İçerik analizi ile incelenen otobiyografik anıların iki farklı üst temada gruplaştığı gözlemlenmiştir: Yakınlık-Sevgi ve Uzaklık Üst Temaları. Katılımcıların Allah'a yakın ve Allah'ın sevgisini hissettikleri anılar, benzer temalara sahip oldukları için aynı boyutta değerlendirilmişlerdir. Katılımcıların Allah'ın da dâhil olduğu anılarını hangi zamanlarda hatırladıkları ve ne amaçla kullandıkları ise otobiyografik belleğin işlevleri yönünden incelenmiştir.

a. Yakınlık-Sevgi Üst Teması

"Yakınlık-Sevgi" üst temasında katılımcıların tümü Allah'a yakın hissettiği ya da Allah'ın sevgisini hissettiği anılarından bahsetmiş olup, Allah'ın yakınlığını ve sevgisini hissetmeyen kimsenin olmadığı dikkat çekmiştir. Bazı katılımcılar Allah'ın yakınlığını ve sevgisini hissettikleri birden fazla otobiyografik anı paylaşmış olup, bu anıların *dua*, *mucize* ve *imtihan* alt temaları etrafında yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Yakınlık ve Sevgi üst temaları bir arada değerlendirildiği için bir katılımcının birden fazla temaya dâhil edildiği durumlar olmuştur.

14 katılımcıdan K13A hariç, diğer 13'ü (K1B, K4B, K7B, K9B, K10B, K11B, K12B, K8A, K13A, K14A, K17A, K18A, K19A, K20A) "Yakınlık-Sevgi" üst temasında kabul olunmuş dualarından veya içlerinden geçirip kimseyle paylaşmadıkları dileklerinin gerçek olduğu anılarından bahsetmişlerdir. "Yakınlık-Sevgi" üst temasında 7 katılımcının (K2B, K3B, K5B, K6B, K7B, K10B, K19A) otobiyografik anıları, beklenmedik zamanda beklenmedik Şeylerin gerçekteştiği *mucize* alt teması etrafında toplanmıştır. İnsanların olmaz veya imkânsız dedikleri durumların olumlu sonuçlanmasıyla, katılımcıların Allah'ın varlığını ve kudretini yakından hissettikleri söylenebilir. Örneğin, K5B, annesinin beyni pıhtı attığında, felç geçirdiğinde doktorların beklediğinin aksine bilincini kaybetmemesini ve yavaş yavaş iyileşmesini bir mucize olarak tanımladığını, bu mucizenin Allah'a yakın hissettirdiğini paylaşmıştır. *İmtihan* alt temasındaki 7 katılımcının 4'ü (K11B, K16B, K8A, K20A) ebeveyn kaybı yaşadığı günü; 2'si (K9B, K15B) ailevi problemlerini; 1'i (K3B) sınav gününü zorluk yaşadığı bir otobiyografik anı olarak paylaşmıştır. Örneğin K20A, annesini kaybetmesiyle beraber yaşadığı sıkıntılarını Allah'ın sevgisiyle ilişkilendirmiştir: "*Allah beni seviyor, sevmeseydi bu kadar Őeyi yaşamazdım. Rabbim böyle bir Şey vermişse mutlaka*

bir sebebi olmalı. Sınıyor beni aslında, o yüzden beni gördüğünü, sevdiğini düşünüyorum”.

b. Uzaklık Üst Teması

Allah’la kurulan ilişkide “Uzaklık” üst temasında 4 katılımcı (K1B, K10B, K13A, K17A) Allah’a uzak hissetmediğini bildirirken; diğer 16 katılımcı belirli zamanlarda Allah’a uzak hissettiklerini anlatmışlardır. Paylaşılan anıların daha çok *nedensellik* içeriği ile içsel nedenler ve dışsal nedenler olmak üzere iki alt temada toplanması dikkat çekmiştir. Katılımcıların kendilerinden kaynaklı bir uzaklık hissettiği anılar; ibadetlerin eksik olması, neden sorusu ile isyan etmek, günah işlemek, ruhen sıkıntıda olmak, Allah’ı sorgulama olmak üzere beş neden etrafında toplanmaktadır. Dış etkenlerden kaynaklı bir uzaklık hissettiği anılar ise Allah’ın unutulduğu ortamlar, kötü olayların üst üste gelmesi, dünyevi işlerle meşguliyet, yakın çevrenin dini baskı yapması, dindarlığın lafta kaldığına şahitlik etme olmak üzere beş neden etrafında toplanmaktadır. Ayrıca bazı katılımcıların Allah’a uzak hissettiği anılar, birden fazla nedene sahip olduğu için; bir katılımcının birden fazla nedene dâhil edildiği durumlar olmuştur.

Allah’a uzaklığın içsel nedenlerinde katılımcıların çoğunluğu ibadetlerini gereği gibi yerine getirmede (K5B, K8A, K12B, K14A, K18A) ya da yaptığı ibadetler hissiz olduğunda ve huzur vermediğinde (K2B, K15A) Allah’a uzak hissettiklerini bildirmişlerdir. Allah’a olan uzaklığın öncelikli olarak ibadetlerin eksikliğinden kaynaklanması, ibadet/dua tutumu ile Allah tasavvurunun yakından ilişkili olduğunu ortaya koyan Mehmedoğlu’nun (2011) çalışmasını da desteklemektedir.

4 katılımcı (K4B, K5B, K11B, K20A) ebeveyn kaybı sürecinde başkalarıyla kendi hayatlarını kıyaslayıp, “Neden ben annemi /babamı kaybettim?” sorusuyla isyan ederek Allah’a itiraz ettiklerini düşündükleri için Allah’a uzak hissettiklerini bildirmişlerdir. 1 katılımcı “*Mesela etrafıma bakıyorum o kadar kötü insan var, neden bir şekilde sınanmıyorlar. Benim kimseye zararım yok, annemin kimseye zararı yok. Neden diyorum. Daha babasını tanımadan, nasıl kıyabilir ki Allah bir çocuğa, bana bu kadar mı uzak?*” (K4B) şeklinde açıklama yapmıştır. Bu bağlamda katılımcıların hayat hikâyeleri dikkatle incelendiğinde, ‘neden’ sorusunun, ebeveyn kaybından kaynaklanan acının bir çeşit dışa vurumu; ölümü anlamlandırma ve kabul etme sürecinde önemli bir duygu ve davranış dönemeci ya da bir eşik noktası olduğunu söylemek mümkündür.

“Günah işlemek” alt teması, Allah’ın istemediği fiillerle Allah’tan uzaklaşma nedeni olarak ön plana çıkmıştır. Örneğin, K7B, kız-erkek

topluluğu olarak dışarı gezmeye çıktığı bir günü Allah'a en uzak hissettiği bir anısı olarak paylaşmıştır: *"O gençlik hatamı unutamıyorum, hala hatırladıkça Allah'a uzak hissediyorum..."*. Katılımcıların otobiyografik anıları günah duygusunun Allah'a uzak hissettirdiğine işaret etmektedir. Bu bulgular Türkiye'de günahkârlık duygusu ve Allah'a yönelik atıflar arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçlarıyla da benzeşmektedir (Güler, 2007:138). "Ruhen sıkıntıda olmak" alt teması, 2 katılımcının (K5B, K6B) nedenleri belli olmasa da psikolojik olarak bunalımda olduğu zamanlarda Allah'a uzak hissetme nedenleri olarak ortaya çıkmıştır. "Allah'ı sorgulamak" alt teması ise 1 katılımcının (K3B) Allah hakkında kafasını karıştıran sorular sorduğu zamanlarda Allah'a uzak hissetme nedeni olmuştur: *"Bazen çok düşünüyorum, aklıma sorular geliyor. Mesela 'Allah varsa, Allah'ı kim yarattı?' gibi. Çıkmaz sorular insanın kafasında. O zamanlar Allah'a çok uzak hissediyorum"*.

Bazı katılımcılar Allah'a uzak hissettikleri otobiyografik anılarının dış sebeplerle temellendirerek paylaşmışlardır. 4 katılımcı (K7B, K8A, K19A, K20A) Allah'ın konuşulmadığı, dini unsurlara saygı duyulmayan ortamlarda Allah'a uzak hissettiklerini paylaşmışlardır. Örneğin *"Kafede oturuyorum, dışarda ezan okunuyor. İçerde müzik çalıyor ve kapatılmıyor ve ben o ortamın içindeyim. Çıksam çıkabilirim ama çıkmıyorum. Dedim ki gerçekten bu anda Allahu Teâla'nın beni sınıdđı ve benim en uzak kaldđım nokta"* (K8A). Üniversite öğrencilerinin sıklıkla içinde bulunduğu kampüs veya kafeterya ortamlarının (K7B, K8A, K19A) ya da yaşanılan şehirlerin manevi atmosferinin (K20A) katılımcıların Allah'la olan ilişkisini olumsuz yönde etkilediği kaydedilmiştir.

4 katılımcı (K9B, K11B, K16B, K20A) hayatlarında üst üste kötü olaylar yařadđı zamanlarda çaresizlik ve acziyet duygularıyla Allah'a uzak hissettiklerini belirtmişlerdir. 2 katılımcı (K11B, K20A) Allah'a uzak hissettiği kötü bir olay olarak ebeveyn kaybı yařadđı süreci ve bu süreçte hissettiği çaresizliği anlatırken; diğer 2 katılımcı (K9B, K16B) günlük yaşantıları içinde karşılaştıkları olumsuz bir olayı anlatmışlardır. Örneğin, K20A, annesini kaybettikten sonra hayatının kendi iradesi dışında nasıl şekillendiğini, istemediği ortamlarda bulunduğunu ve sahip olduğu mecburi sorumlulukları anlatarak; tüm bu olaylarda *"tercih etme hakkının olmaması"* nı Allah'a uzak hissettiği bir durum olarak paylaşmıştır.

"Dünyevi işlerle meşguliyet" alt temasını ise 3 katılımcı (K2B, K5B, K14A) Allah'a uzak hissettiği anıların gerekçesi olarak vermiştir. Bu dışsal nedenler, diğer nedenlerden bazı yönleriyle farklılaşmaktadır; çünkü bu

gruptaki katılımcılar aslında Allah'a yakın hissettiklerini ancak okul veya iş hayatı gibi dünyevi kaygılarla fazla vakit harcadıklarında Allah'a uzak hissedebildiklerini paylaşmışlardır. Bu uzaklık diğer nedenlerdeki olumsuz bir uzaklıktan ziyade; mevcut olan yakınlığın azalması olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, K14A maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yoğun bir şekilde çalışmak zorunda olduğunu, vaktinin çoğunluğunu dünyevi işlerle harcadığı için Allah'a istediği kadar vakit ayıramadığını ve Allah'tan uzaklaştığını bildirmiştir. Örneğin *"Ben bu aralar maddi bağımsızlığımı sağlayabilmek için çok daha uzun saatler çalışmak zorundayım. Son zamanlarda sanki çok vakit ayıramıyormuşum gibi geliyor, bu da O'ndan uzaklaşmamı sağlıyormuş gibi"*.

"Yakın çevrenin dini baskı yapması" (K8A) ve "Dindarlığın lafta kaldığına şahitlik etmek" alt temaları (K9B) Allah'a uzaklığın dışsal nedenlerinden olup, 1'er katılımcı tarafından başka insanların etkisiyle hissedilen bir uzaklık olarak paylaşılmıştır. Dini eğitimin baskı ile yapıldığında gençlik çağındaki bireylerde ters tepki oluşturabileceğine örnek olmuştur K8A'nın paylaşımı: *"Etrafımdaki insanlar sürekli, namaz kılmalsın, kılmıyorsun. Şunu yapacaksın bunu yapacaksın diye iyice beni zorladıkları zaman ben çok uzaklaştım"*. K9B ise iş ortamında dindar bir duruşu olmasına rağmen adaletsiz davranan bir patronun olumsuz davranışlarına şahitlik ettikçe uzaklaştığını anlatmıştır: *"Patronum çok adaletsizlik yapıyordu. Ama çok dindar bir kadındı. Diyorum ki şunlara bak çok inanıyorlar ama lafta şey yapıyorlar"*. Sonuç olarak, Allah'la kurulan ilişkide "Uzaklık" üst teması altında ele aldığımız alt temaların geneline bakıldığında; katılımcıların hissettikleri uzaklığı fark edip anlamlandırmaya çalıştığı söylenebilir.

c. Allah'la Kurulan İlişkiye İşaret Eden Otobiyografik Anıların İşlevleri

Katılımcılara Allah'a yakın, uzak veya Allah'ın sevgisini hissettikleri anılarını hangi zamanlarda hatırladıkları, başkalarıyla paylaşıp paylaşmadıkları sorulmuş; öne çıkan anılar otobiyografik belleğin genel kabul görmüş benlik, sosyal ve yönlendirme işlevleri (Bluck, v.dğr., 2005: 108) çerçevesinde 3 alt tema olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca katılımcıların Allah'la ilgili otobiyografik anılarını birden fazla işlev için kullandığı dikkat çekerken; bu bulgunun, otobiyografik bellek işlevlerinin farklı mekân ve bağlamlarda birbirleriyle etkileşim halinde olduğunu savunan çalışmalarla örtüştüğü de gözlemlenmiştir (Rasmussen & Habermas, 2011: 604).

15 katılımcı (K1B, K2B, K3B, K4B, K6B, K7B, K9B, K10B, K11B, K12B, K8A, K14A, K17A, K18A, K19A) Allah'ın dahil olduğu anılarını sosyal

amaçlarla paylaşmışlardır. 6 katılımcı (4B, K6B, K10B, K11B, K12B, K17A) var olan ilişkilerindeki samimiyeti artırmak ve empati sağlamak amacıyla anılarını paylaşırken; 9 katılımcı (K1B, K2B, K3B, K7B, K9B, K12B, K8A, K14A, K19A) anılarını etrafındakilere bir şeyler öğretmek veya nasihat etmek amaçlarıyla paylaştıklarını bildirmişlerdir. Örneğin K1B içinden geçirdiği bir dileğinin gerçekleştiğini *“Allah bizi görüyor, Allah var gerçekten”* mesajını vermek için yakın çevresiyle paylaştığını belirtmiştir.

10 katılımcının ise (K1B, K5B, K7B, K10B, K16B, K8A, K14A, K15A, K19A, K20A) Allah’la ilgili anılarını, davranışlarını yönlendirme ve güdüleme amaçlı kullandıkları dikkat çekmiştir. Örneğin, K14A yaşadığı dönüşümle ve Allah’ın ona imanlı bir hayat sunmasıyla Allah’ın sevgisini hissettiği anısını kendine hatırlattığı zamanları şöyle özetlemiştir: *“Benim ailevi sorunlarım hala devam ediyor. Bazen pes ettiğimde, ‘hayır saçmalama, sen kuyudan çıktın, nasıl bırakabilirsin. Sen yeniden başladın. Allah yeniden başlayanların yardımcısıdır ayetini sen yaşadın. Nasıl olur da pes etmeyi düşünürsün’ diyorum”*. Sonuçta ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların, hayatın seyri içerisinde karşılaşacakları problemler düşünüldüğünde Allah’la ilgili otobiyografik anılarını yönlendirme işleviyle kullanmaları ve dini başa çıkma süreçlerine dâhil edilmeleri anlamlı bir durumdur.

4 katılımcının da (K2B, K6B, K11B, K13A) sahip olduğu benliği geçmişle kıyaslayarak değerlendirdiği zamanlarda, Allah’la ilgili anılarına başvurdukları gözlemlenmiştir. Örneğin K2B, bir kadir gecesinde umrede çekindiği fotoğraflara bakarken Allah’a yakın hissettiğini ve özlemle ağlamaya başladığını paylaşarak kendini geçmişle kıyaslamıştır: *“Allah’a yaklaştıktan sonra bir baktım ki ağlama sebeplerim değişti. Ağlama sebeplerim daha küçük şeylerken; artık onları umursamadan ağlama sebepimin Kâbe’yi görememek, özlemek olduğunu düşündüm. Bu şekilde de yazmıştım. Bana hatıra kalmasını istiyorum bir şeylerin. Mesela diyorum ki şu an yazayım ki otuz yaşında, acaba yirmi yaşında neler düşünüyordum, ne yapıyordum bileyim”*.

Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların, Allah’la ilgili anılarına daha çok sosyal ve yönlendirme işlevleriyle başvurup, benlik işlevini fazla kullanmamaları şaşırtıcı değildir. Genellikle katılımcıların Allah’la yaşadıkları tecrübelerin, hayatlarına yön verdiği gözlemlendiği için; bu anıların daha çok sosyal ortamlarda öğüt verme ya da dini başa çıkma süreçlerinde kendi davranışlarını yönlendirme amaçlı kullanılması günlük hayatta bizlerin de tecrübe ettiği ya da gözlemlendiği bir durumdur.

3. Allah Tasavvuru, Zorluklar ve Dini Başa Çıkma

Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başa çıkma süreçleri düşünüldüğünde, Allah tasavvurunun etkili bir faktör olacağı varsayılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara, Allah'la olan ilişkilerinin karşılaştıkları zorluklardan etkilenip etkilenmediği; Allah'ın zor zamanlarda rahatlatıcı olup olmadığı; karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmek için yaptıkları dini etkinlikler sorulmuştur. Ayrıca sahip oldukları rahatlatıcı Allah tasavvurunu incelemek amacıyla, Allah'ın rahatlatıcı olduğu ve zor bir yaşantı içeren otobiyografik anılarını paylaşmaları istenmiştir.

a. Zorluk İçeren Yaşam Olayları

Katılımcıların paylaşmış oldukları zor yaşantılar, içerik olarak incelendiğinde; *ebeveyn kaybı, arkadaş ilişkilerindeki problemler, ailevi problemler, maddi problemler, sağlık problemleri, gündelik problemler* olarak 6 alt temada toplanmıştır. Ayrıca bu temaların, ilgili alanyazında *zor yaşantı* olarak tanımlanan başlıklarla da örtüştüğü gözlemlenmiştir (Temiz, 2014; Eryücel, 2013). Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların, hayatın seyri içerisinde karşılaştıkları zorluklar düşünüldüğünde, beklentilerin doğrultusunda en çok paylaşılan alt tema *ebeveyn kaybı* olmuştur. *Maddi problemler* de ebeveyn kaybı ile ilişkilendirilen ikinci alt tema olmuştur. Üniversite öğrencisi olan katılımcıların, içinde buldukları gelişim dönemi değerlendirildiğinde, *arkadaş ilişkilerindeki problemler, ailevi problemler* ve yeni bir şehre alışmanın getirdiği *gündelik problemlerin* öne çıkması ise anlaşılır bir durum olmuştur.

b. Rahatlatıcı Allah Tasavvuru ve Dini Başa Çıkma Etkinlikleri

Ele alınan zorluk zamanlarında, ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların Allah'la olan ilişkileri değerlendirildiğinde; 16 katılımcı (K1B, K2B, K3B, K4B, K6B, K7B, K10B, K11B, K12B, K8A, K13A, K14A, K15A, K17A, K18A, K19A) zor zamanlarında Allah'a daha fazla yöneldiğini, Allah'a daha yakın olma ihtiyacı hissettiğini, yardımını Allah'tan bekledikleri için ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. 3 katılımcı (K5B, K9B, K16B) zorluk zamanlarında ilk olarak daha tepkisel bir duruş sergiledikleri için Allah'la ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini; ancak daha sonra farkındalığın artmasıyla beraber tekrar Allah'a yöneldiklerini paylaşmışlardır. 1 katılımcı (K20A) ise annesinin vefatıyla beraber önce Allah'la olan ilişkisinin kuvvetlendiğini; ancak daha sonra Allah'tan uzaklaştığını, belli bir soğuma sürecine girdiğini anlatmıştır.

Katılımcıların yaşadıkları zorlukları anlamlandırma süreçlerine göre Allah'la olan ilişkileri değişiklik göstermiş olsa da; tüm katılımcıların zor

zamanlarında Allah'ı "rahatlatıcı" bulması kayda değerdir. Özellikle *Allah'ın biliyor olması* (K1B, K11B), *Allah'ın öyle uygun görmüş olması* (K2B, K17B, K15A), *Allah'ın sevdiğini yanına alması* (K2B, K11B, K17A), *Allah'ın ahirette kavuşturacak olması* (K2B, K17A), *Allah'ın tüm zorlukları çözebilecek olması* (K4B, K7B, K9B, K16B), *Allah'ın himayesine alması* (K3B, K6B, K12B, K8A, K13A), *asıl yardımcının Allah olması* (K14A, K20A) *tek şifa verenin Allah olması* (K10B) gibi gerekçeler katılımcılar için rahatlama sebebi olmuştur. Örneğin ebeveyn kaybı yaşamış olan K2B ve K19A, yaşadıkları bu süreçte "*Bizi kavuşturacak olan Allah*" düşüncesiyle rahatladıklarını paylaşmışlardır.

Katılımcıların paylaşımları değerlendirildiğinde, zor zamanlarda rahatlatıcı bir Allah tasavvurunun ve Allah'a yönelmek için yapılan dini etkinliklerin başa çıkma süreçlerine dâhil olduğu dikkat çekmiştir. Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların dini başa çıkma süreçlerinde, "kendisine sığınılan", "ahirette ebeveyni ile kendisini kavuşturacak olan" ve "hükmüne teslim olunan" Allah tasavvurlarının rahatlatıcı bir rol oynaması, ilgili literatürdeki farklı çalışmalarla da desteklenmiştir. Örneğin Sami (2019: 147), sevdiği bir yakınını kaybeden bireylerde, kader ve ahiret düşüncesinin, yas sürecini kolaylaştırıcı bir faktör olarak dini başa çıkma sürecine dâhil olduğunu ortaya koymuştur. Göcen (2017: 236) de ebeveynlerinden mahrum olan çocukların *şükür günlükleri* üzerinden, şükretmenin hayat memnuniyetini ve Allah'la kurulan yakın ilişkiyi desteklediğini; ayrıca "zor zamanlarda kişiye güç veren bir kaynak" olduğunu vurgulamıştır. Işık (2013:180) ise, bir dini başa çıkma etkinliği olarak *dua ve ibadetler* temasıyla ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların, yas sürecindeki olumsuz duygularla baş edebilmek için yardımı Allah'tan bekleyerek yine Allah'a yöneldiklerini kaydetmiştir.

Rahatlatıcı Allah tasavvuruyla ilişkili olarak, ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların, yaşadıkları zorluklarla başa çıkabilmek için yaptıkları dini etkinlikler sorulmuş; tüm katılımcıların başa çıkma süreçlerinde dini etkinliklere başvurduğu kaydedilmiştir. Dini etkinlikler, *dua etmek, namaz kılmak, Kur'an okumak/dinlemek, Peygamberin hayatını örnek almak, sadaka vermek, tesbih çekmek ve diğerleri* olmak üzere 7 alt temada toplanmıştır.

c. Zorluk İçeren Otobiyografik Anıların İşlevleri

Katılımcılara, içeriği zor bir yaşantı olan otobiyografik anılarını hangi zamanlarda hatırladıkları ve başkalarıyla paylaşıp paylaşmadıkları sorularak, bu anıların hayatlarında ne gibi işlevler gördüğü otobiyografik belleğin benlik, yönlendirme ve sosyal işlevleri üzerinden incelenmiştir. Hedefe yönelik belirli bir anı paylaşmayı zorluk yaşadığı genel durumları

anlatan 2 katılımcı (K3B, K18A) hariç, diğer tüm katılımcılar zorluk içeren otobiyografik anılarını paylaşırken; sadece 10 katılımcının (K1B, K4B, K5B, K6B, K7B, K9B, K13A, K14A, K15A, K17A) paylaştığı anıları işlev yönünden değerlendirdiği dikkat çekmiştir. Bireylerin, hedefe yönelik detaylı bir anı değil de genel anılar paylaşması otobiyografik bellek çalışmalarında sıklıkla karşılaşılmaktadır (Öner, 2016). Bu bağlamda “aşırı genel anıların, olumsuz deneyimlere karşı geliştirilen genel bir eğilim olduğunu” (Kaynar & Er, 2015: 12), ebeveyn kaybı yaşamış katılımcılar için de söylemek mümkündür.

5 katılımcı (K1B, K6B, K7B, K14A, K15A) zorluk içeren otobiyografik anılarını, *yönlendirme* işlevi dahilinde bugünkü veya gelecek davranışlarına bir model oluşturmak; başarılı bir problem çözme süreci ve adaptasyon sağlamak; güdülemek amaçlarıyla (Bluck, v.dğr., 2005:93) kullanmıştır. Örneğin K15A, zor yaşantılarını Allah’a yaklaşma sebepleri olarak anlamlandırdığı için, zorluk içeren otobiyografik anılarını zor zamanlarda kendini güdülemek için kullandığını bildirmiştir. K7B ise, maddi zorluk yaşadığı zamanlar Allah’ın bir şekilde ona yardım göndereceğini düşünerek rahatladığını ve davranışlarını ona göre şekillendirdiğini paylaşmıştır: “*Bir gün kitap alacağım, paraya ihtiyacım var. Tam 175 lira tutuyor. Bakıyorum anlam veremediğim bir şekilde bir yerden 175 lira geliyor ve bir türlü bitmiyor. Eskiden olsa almazdım, gurur yapardım ama sonra diyorum bu kişiler bir vesile, bunu bana gönderen Allah, kimseye ihtiyacım yok*”.

5 katılımcının zorluk içeren otobiyografik anılarını, yakın çevreleriyle paylaşarak *sosyal* işlevlerle kullandığı kaydedilmiştir. 3 katılımcı (K1B, K6B, K13A) sahip olduğu ilişkiyi kuvvetlendirmek amacıyla anılarını paylaştığını; diğer 2 katılımcı ise yakın çevrelerine öğüt vermek (K4B) ve bilgilenmek (K17) amacıyla paylaştıklarını bildirmişlerdir. Örneğin K4B de siyasi görüşleri farklı olan bir arkadaşıyla ciddi bir tartışma yaşadıktan sonra bağlarını koparmışlar; daha sonra ihtimal dahi vermediği bir şekilde arkadaşıyla tekrar yakınlaşmalarını Allah’ın güç ve kudretine atfederek, yakın çevresine “*Hiçbir şey olmaz değil, oluyormuş. Allah nelere kadir*” mesajını vermek için paylaştığını anlatmıştır.

2 katılımcının, zorluk içeren otobiyografik anılarını, geçmişten bugüne sahip oldukları benliği değerlendirirken otobiyografik belleğin *benlik* işleviyle hatırladığı kaydedilmiştir. Örneğin, K1B, bir arkadaşıyla yaşadığı yanlış anlaşılma sonucu “ırkçı” olarak itham edildiğinde, bu duruma çok üzülmüş ve ırkçı biri olup olmadığını sorgularken bu anısını başkalarına anlatarak iyi biri olduğunu teyit etmeye çalışmıştır: “*Ben bu olayı anlatıyorum ya, hani ‘sen öyle birisi değilsin’ dediklerinde için rahatlıyor bu*

sefer. Hani insanlar benim hakkımda kötü şeyler düşünsün istemiyorum. Allah içimi biliyor". Ebeveyn kaybı süreciyle yakından ilişkili olarak K5B de zor bir yaşantı olan babasının vefatına, ilk önce 'neden' sorusuyla isyan ettiğini, şimdi ise bunun bir imtihan olup Allah'ın merhametine teslim olduğunu paylaşarak kendindeki değişimi paylaşmıştır.

Ebeveyn kaybı yaşamış katılımcıların diğer bölümlerle benzer şekilde, zorluk içeren otobiyografik anılarına daha çok sosyal ve yönlendirme işlevleriyle başvurup, anılarını benlik işleviyle daha az kullandıkları gözlemlenmiştir. Zorluk içeren otobiyografik anılar ve zorluk zamanlarında Allah'ın nasıl rahatlatıcı olduğu değerlendirildiğinde, katılımcıların bu anılarını daha çok yakın çevrelerine öğüt verme ya da dini başa çıkma süreçlerinde kendi davranışlarını yönlendirme amaçlı kullanmaları anlaşılır bir durumdur.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, otobiyografik bellek ve Allah tasavvuru konularını ebeveyn kaybı yaşamış Müslüman üniversite öğrencileri üzerinden ele alarak, bireylerin Allah'la ilgili otobiyografik anıları üzerinden nasıl bir Allah tasavvuruna sahip olduklarını; yaşadıkları zorluklarda sahip oldukları Allah tasavvurunu dini başa çıkma etkinliklerinde kullanılıp kullanmadıklarını ve Allah'la ilgili anılarını hatırlama nedenlerini otobiyografik belleğin işlevleri yönünden incelemeyi hedeflemiştir.

Sonuç olarak ise, ebeveyn kaybı yaşamış Müslüman kız üniversite öğrencilerinin hayat hikâyelerinde Allah tasavvurunun derin izleri olduğunu ortaya konmuştur. Yakın, koruyan-gözeten, rahatlatıcı Allah tasavvurunun ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencileri için bir sığınma ve yardım merci olduğu kaydedilmiştir. Katılımcıların, cezalandırıcı bir Allah tasavvuruna sahip olmadığı ve ebeveyn kaybını olası bir ceza olarak değerlendirmedikleri gözlemlenmiştir. Buna karşın; erken yetişkinlik dönemindeki bireylerin sahip oldukları Allah tasavvurunun, sağlam bir zeminde destekleyici olarak gelişimine devam etmesinin ve bu süreçteki sağlıklı yönlendirmelerin önemli bir ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveyn kaybı yaşamış üniversite öğrencileri ile düzenlenen bu çalışmada, ayrıca katılımcıların kaybettikleri ebeveynin bazı alanlarda farklılık oluşturduğu gözlemlenmiştir. Genel olarak anne kaybı, duygusal yükü daha fazla olan ve Allah'la kurulan ilişkide yakınlığı artıran bir unsur olarak dikkat çekerken; baba kaybının ailedeki geçim kaynağı değişimiyle daha fazla maddi problemlere sebep olduğu, hayata tutunmak ve iyi yerlere gelmek bağlamında katılımcıların eğitim ve meslek hayatını daha fazla

etkilediği kaydedilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları olarak da belirtmek gerekir ki, bu çalışmanın bulguları genelleme iddiası taşımaksızın, görüşme yapılan 20 katılımcının hayat hikâyesi ile sınırlıdır. Cinsiyet faktörünün Allah tasavvuru ve otobiyoğrafik bellek çalışmalarındaki yanlı etkisi ve erişim kolaylığı gerekçeleriyle bu çalışmaya sadece üniversitede eğitim gören kız öğrenciler dâhil edilmiştir. Ayrıca anne kaybı yaşayan gönüllü katılımcı bulmanın zorluğu ile anne ya da baba kaybının bireylerin sahip olduğu Allah tasavvuruna farklı etkilerinin olup olmadığı açık bir şekilde tespit edilememiştir. Gelecek çalışmalarda nicel ya da karma araştırma yöntemleri kullanılarak ya da daha büyük bir örneklem üzerinden anne ve baba kaybının bireylerin sahip olduğu Allah tasavvurunu nasıl etkilediği kıyaslanabilir.

Kur'an'da ebeveyn kaybı yaşamış bireylerle ilgili yirmiden fazla ayetin olması, Hz. Peygamberin bu bireyleri koruma ve şefkat gösterme ile ilgili hadisleri İslam'da ebeveyn kaybı yaşamış bireylerin ayrıcalıklı bir konumda olduğunun göstergesidir. Zira Hz. Peygamberin şu sözü buna bir örnektir: "Ben ve kendisine veya başkasına ait yetime bakan görüp gözetin, şu iki parmağım gibi (orta parmağı ile başparmağını yan yana getirdi), cennette yan yana olacağız" (Müslim, Zühd, 1842). Bu sebeple anne babalarının haklarından feragat etmeleriyle artık toplumun sorumluluğunu aldığı ebeveyn kaybı yaşamış gençlerin güzel yetişmelerini sağlamak, onların haklarını korumak ve maddi manevi destek vermek hem dini bir vecibe olarak hem insani, vicdani ve ahlaki bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALÇELİK, Z. (2013). *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- ALEA, N., BLUCK, S. & ALI, S. (2015). Function in Context: Why American And Trinidadian Young And Older Adults Remember The Personal Past. *Memory*, 23 (1), 55-68. DOI: 10.1080/09658211.2014.929704
- ARKONAÇ, S. (2005). *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Yayınları: İstanbul.
- AYTEN, A. (2010). *Tanrı'ya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- AYTEN, A. & ANIK, E. (2014). LGBT Bireylerde Dini İnanç, Din ve Tanrı Tasavvuru, Dini ve Manevi Başa Çıkma Süreci. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(2), 7-31.

- AYTEN, A. (2017). *Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- BEDİR, F. N. (2017). Yetişkinlerin Çocukluk Anılarındaki Tanrı İmgesinin Analizi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(32), 717-740.
- BEIKE, R. D., COLE, E. H. & MERRICK, R. C. (2017). Sharing Specific 'We' Autobiographical Memories In Close Relationship: The Role Of Contact Frequency. *Memory*, 26(10), 1425-1434.
- BLUCK, S. (2003). Autobiographical Memory: Exploring Its Functions In Everyday Life. *Memory*, 11(2), 113-123.
- BLUCK, S., ALEA, N., HABERMAS, T. & RUBIN, C. D. (2005). A Tale of Three Functions: The Self-Reported Uses of Autobiographical Memory. *Social Cognition*, 23(1), 91-117.
- BOYACIOĞLU & ŞENGÜL, İ. (2006). *Bağlanma Kaygısı, Kaçınma, Geçmiş Kabul Etme ve Otobiyografik Bellek Arasındaki İlişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE.
- BOYACIOĞLU, İ. & SÜMER, N. (2011). Bağlanma Boyutları, Otobiyografik Bellek ve Geçmiş Kabul Etme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 105-118.
- CHARMAZ, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE Publications.
- CİRİT, F. (2018). *Madde Bağımlısı Olan Ergenlerin Ebeveynlerinin Dini Başa Çıkma Süreçlerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- CONNERTON, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Çev: A. Şenel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CONWAY, A., PLEYDELL, M. & PEARCE, W. C. (2000). The Construction Of Autobiographical Memories in The Self-Memory System. *Psychological Review*, 107(2), 261-288.
- ÇAĞLA, C. (2007). Bellek Üstüne Düşünmek. *Cogito*, 50, 217-233.
- ÇAVUŞOĞLU, M. (2014). *Otobiyografik Bellek ve Kültürleşme Arasındaki İlişki: Çocukluk Döneminde Göç Eden Yetişkinlerin Benlik Yapıları ve Çocukluk Anıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- DAVIS, B. E., MORIARTY, L. G. & MAUCH, C. J. (2013). God Images and God Concepts: Definitions, Developments and Dynamics. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(1), 51-60.
-

- DEMİRCİ, Ş. (2009). *Yetiştirme Yurdu Ergenlerinde Allah Tasavvuru*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.
- DEVELİOĞLU, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi
- DRAAISMA, D. (2007). *Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi Çev*: G. Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- DÜZGÜNER, S. (2015). Değişen Dünyada Gençlik ve Değerler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 105-126, <http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr>, 20.10.2019
- ECE, B. (2014). *Autobiographical Memory Processes Rely On Scripts: How Do Scripts Develop and Affect Autobiographical Retrieval?*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Koç Üniversitesi SBE.
- EKŞİ, H. (2001). *Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi SBE.
- EPPLER, C. (2008). Exploring Themes of Resiliency in Children after The Death of A Parent. *Professional School Counseling*, 11(3), 189-196.
- ER, N. & UÇAR, F. (2004). Yoğun Duygu Yüklü Yaşam Olaylarında Kişisel Anı Aktarımları ve Referans Noktaları Aracılığıyla Otobiyografik Bellek Örüntülerinin İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(53), 1-18.
- ERDOĞRUCA KORKMAZ, N. (2012). *Bağlanma, İnsan-Allah İlişkisi ve Psikolojik İyi Olma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- ERYÜCEL, S. (2013). *Yaşam Olayları ve Dini Başa Çıkma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- FIVUSH, R. (2011). The Development of Autobiographical Memory. *Annual Review of Psychology*, 62, 559-582.
- GALL, T. L. (2004). Relationship With God And The Quality Of Life Of Prostate Cancer Survivors. *Quality of Life Research*, 13, 1357-1368.
- GILBOA, A. (2004). Autobiographical And Episodic Memory—One And The Same? Evidence From Prefrontal Activation In Neuroimaging Studies. *Neuropsychologia*, 42, 1336-1349.
- GOLDEN, A. M., DALGLEISH, T. & MACKINTOSH, B. (2007). Levels Of Specificity Of Autobiographical Memories And Of Biographical

- Memories Of The Deceased In Bereaved Individuals With And Without Complicated Grief, *Journal of Abnormal Psychology*, 116(4), 786-795.
- GÖCEN, G. (2015). Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dini Başa Çıkma Süreçleri ve Dini Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 165-217.
- GÖCEN, G. (2017). Yetim Çocuklarda şükür, Maneviyat ve Mutluluk, ed. Hayati Hökeleklİ, *Din, Değerler ve Sağlık* içinde (233-263). İstanbul: DEM Yayınları.
- GRYSMAN, A. (2018). Gender And Gender Typicality In Autobiographical Memory: A Replication And Extension. *Memory*, 26(2), 238-250.
- GÜLER, Ö. (2007). *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkârlık Duygusu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- GÜZEL, M. A. (2007). *Encoding Processes Related to Specific and Overgeneral Recall of The Autobiographical Memories in Non-Clinical Depression*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi SBE.
- HAYTA, A. (2017). *Allah'a Bağlanmak*. İstanbul: Onto Yayıncılık.
- HOMAN, J. K. & BOYATZIS, J. C. (2010). The Protective Role of Attachment to God Against Eating Disorder Risk Factors: Concurrent and Prospective Evidence. *Eating Disorders*, 18, 239-258.
- HOWE, L. M., COURAGE, L. M. & EDISON, C. S. (2003). When Autobiographical Memory Begins. *Developmental Review*, 23 (4), 471-494.
- HÖKELEKLİ, H. (2015). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: DEM Yayınları.
- İşIK, Z. (2013). *Ebeveyni Ölen Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- KAMİLOğLU, R. G. (2016). *Autobiographical Memory Sharing as a Resource of Empathy: Emotions of Guilt and Shame*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Koç Üniversitesi SBE.
- KANE, D., CHESTON, E. S. & GREER, J. (1993). Perceptions of God by Survivors of Childhood Sexual Abuse: An Exploratory Study in an Underresearched Area. *Journal of Psychology and Theology*, 21(3), 228-237.
- KARTOPU, S. (2014). Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi, International Periodical For The Languages. *Literature and History of Turkish*, 9(2), 887-903.
-

- KAYNAR, G., ER, N. (2015). Otobiyografik Bellekte Aşırı Genelleme: Çocukluk Örselenme Yaşantılarının Otobiyografik Bellek Açısından İncelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(76), 1-14.
- KIRKPATRICK, A. L. (1998). God As A Substitute Attachment Figure: A Longitudinal Study of Adult Attachment Style and Religious Change in College Students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24 (9), 961-973.
- KISA, C. (2015). Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru. *Turkish Studies*, 10(10), 639-654.
- KULA, N. (2002). Deprem ve Dini Başa Çıkma. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 234-255.
- KULA, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem Yayınları.
- KUŞAT, A. (2006). *Ergenlerde Allah Tasavvuru*. Ed. Ünver Günay ve Celalettin Çelik, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde (113-155). Adana: Karahan Yayınları.
- MAGUIRE, A. E. & FRITH, D. C. (2003). Aging Affects The Engagement Of The Hippocampus During Autobiographical Memory Retrieval. *Brain*, 126, 1511-1523.
- MAIER, E. H. & LACHMAN, E. M. (2000). Consequences of Early Parental Loss and Separation for Health and Well-Being in Midlife. *International Journal of Behavioral Development*, 24 (2), 183-189.
- MEHMEDOĞLU, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- MULUKOM, V. (2017). Remembering Religious Rituals: Autobiographical Memories Of High-Arousal Religious Rituals Considered From A Narrative Processing Perspective. *Religion, Brain, Behavior*, 7(3), 191-205.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî (2008). *Sahih-i Müslim*. İstanbul: Polen Yayınları.
- NELSON, M. H., CHEEK, H. N. & AU, P. (1985). Gender Differences in the Images of God. *Journal for The Scientific Study of Religion*, 24, 396-402.
- NELSON, K. & FIVUSH, R. (2004). The Emergence of Autobiographical Memory: A Social Cultural Developmental Theory. *Psychological Review*, 111 (2), 486-511.
- ÖNER, S. (2016). *Why Do We Remember Our Past? Autobiographical Memory*
-

Functions in Different Contexts. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Koç Üniversitesi SBE.

ÖZAKPINAR, Y. (2009). *Hafıza*, Ankara: Ötüken Yayınları.

ÖZTOP, P. (2012). *Traumatic Memories of Parental Loss: The Role of Participant Age, Age of Memory, Expectancy, Consequentiality and Changes in Life*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Koç Üniversitesi SBE.

PALARICO-GONZALEZ, A., WATSON, A. L. & BERNTSEN, D. (2018). Autobiographical memory functions and posttraumatic stress symptoms across adulthood. *Memory*, 26 (7), 985-992.

PASQUALE, L. F. (2010). An Assessment of The Role of Early Parental Loss in The Adoption of Atheism or Irreligion. *Archive for The Psychology of Religion*, 32, 375-396.

POLL, B. J. & SMITH, B. T. (2003). The Spiritual Self: Toward A Conceptualization of Spiritual Identity Development. *Journal of Psychology and Theology*, 31/ 2 129-142.

RASMUSSEN, S. A. & HABERMAS, T. (2011). Factor Structure of Overall Autobiographical Memory Usage: The Directive, Self and Social Functions Revisited". *Memory*, 19(6), 597-605.

RIZZUTO, A. M. (1979). *The Birth of The Living God: A Psychoanalytic Study*, Chicago: University of Chicago Press.

RUBIN, C. D. & SCHULKIND, D. M. (1997). The distribution of autobiographical memories across the lifespan. *Memory & Cognition*, 25 (6), 859-866.

RUBIN, C. D. (2005). A Basic-Systems Approach to Autobiographical Memory. *Current Directions in Psychological Science*, 2 (14), 79-83.

SAMİ, S. (2019). *Travmatik Kayıp (Ölümler) Sonrasında Dini İnanç Sahibi Olan ve Olmayan Bireylerin Ölüme, Yasa ve Sonrasında Yaşanan Sürece Dair Tutumlarının Karşılaştırılması (Nitel Bir Çalışma)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.

SAYAR, F. (2013). Gençlerin ve Yaşlıların Otobiyografik Bellek Özellikleri Açısından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Çalışma. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 33 (1), 1-16.

SCHREIBER, A. J. & EDWARD, J. (2015). Image of God, Religion, Spirituality and Life Changes in Breast Cancer Survivors: A Qualitative Approach. *Journal of Religion and Health*, 54 (2), 612-622.

SEIDMAN, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research*. New York:

Teachers College Press.

- SEVİNÇ, K. (2017). *İnançsızlık Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- STROOPE, S., DRAPER, S. & WHITEHEAD, L. A. (2013). Images of A Loving God and Sense of Meaning In Life. *Social Indicators Research*, 111(1), 25-44.
- SUBAŞI, H. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (3), 175-198., <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/52238>, 20.10.2019
- TALUK, A. (2014). *İmam Hatip Öğrencilerinde Allah Tasavvuru: İğdır Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İğdır: İğdır Üniversitesi SBE.
- TANİ, F., PETERSON, C. & SMORTI, A. (2016). The Words of Violence: Autobiographical Narratives of Abused Women. *Journal of Family Violence*, 31, 885-896.
- TEKCAN, İ. A., ECE, B., GÜLGÖZ, S. & ER, N. (2003). Autobiographical and Event Memory for 9/11: Changes Across One Year. *Applied Cognitive Psychology*, 17, 1057-1066.
- TEMİZ, Y. E. (2014). *Yetişkinlerde Dini Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi SBE.
- TOSUN, A. (2006). Depresif Belirti Düzeyi Yüksek Kişilerde Otobiyografik Anıların Bilince İstemsiz Gelişleri ve Depresif İçerikleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21 (58), 21-33.
- TULVING, E. (1972). Episodic and Semantic Memory, in Ed. Tulving, E., Donaldson, W., *Organization of Memory*, New York, Academic Press.
- TULVING, E. (1985a). How Many Memory Systems Are There?. *American Psychologist*, 40, 385-398.
- TULVING, E. (1985b). Memory and Consciousness, *Canadian Psychology*, 25, 1-12.
- UÇAR, F. (2007) *Depresyon ve Alzheimer Tanılı Gruplar ile Normal Örneklemede Kişisel ve Toplumsal Olaylara İlişkin Otobiyografik Bellek Özelliklerinin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- ULUĞ, Ö. Ş. (2008). *Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Düzeyine Ebeveyn Kaybının ve Anne-Baba Ayrılığının Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek

Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi SBE.

WATERS, T. E. A. (2014), Relations Between The Functions Of Autobiographical Memory And Psychological Wellbeing. *Memory*, 22 (3), 265-275.

WHEELER, A. M., STUSS, T. D. & TULVING, E. (1997). Toward A Theory of Episodic Memory: The Frontal Lobes and Autonoetic Consciousness. *Psychological Bulletin*, 121 (3), 331-354.

WILLIAMS, J. G. M. & BROADBENT, K., (1986). Autobiographical Memory in Suicide Attempters. *Journal of Abnormal Psychology*, 95 (2), 144-149.

WOLF, T. & ZIMPRICH, D. (2016). How Can Individual Differences in Autobiographical Memory Distributions Of Older Adults Be Explained?. *Memory*, 24 (9), 1287-1299.

WULFF, M. D. (1997). *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*, USA: John Wiley and Sons.

YAPICI, A. (2004). Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitim Dergisi*, 2, 169-206.

YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık,

YILDIZ, M. (2013). Çocukların Tanrı İmgesinin Farklı Değerkenler Açısından İncelenmesi. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7/13 45-63.

YILMAZ, E. (2005). *Phenomenology of Autobiographical Memory in Blind and Sighted Individuals*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi SBE.

THE RELATIONSHIP BETWEEN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY THE GOD IMAGE AND RELIGIOUS COPING IN INDIVIDUALS WHO LOST A PARENT*

© Gülüşan GÖCEN^a

© Merve GENÇ^b

Extended Abstract

From past to present, humankind's search for God or ascribing divinity to various beings becomes one of the fundamental realities which shapes the individual and social lives. People have had a faith in a deity one way or the other from the most primitive ones to the Absolute One, and social systems have become prominent as the product of this faith. Islam which offers a way of life for all beings places the term Allah to the root of its life system. In this system, people who are disposed to establish relationships cultivate their own meaning and self-worth through their relationship with Allah. Therefore, the relationship between humankind and Allah have a prior significance for people who define themselves as Muslims.

The term Allah identified by the revelation is reconceived on the individual ground by humans who have the ability of symbolic thinking. Humans bear the term Allah in accordance with their own experiences to their world of emotion, memory and image. Even though autobiographical memory may present a rich area to study the God image which is defined as "memory traces of individuals' primary experiences with the God" in Psychology of Religion (Mehmedoğlu, 2011: 30), it has not been studied in the related fields. Also, as a reflexion of positivist paradigm, it has been observed that the term autobiographical memory is generally researched on the cognitive or behavioral ground, and isn't related with the topics like religion or God.

* This work has been derived from the author's master thesis entitled "Analysis of the god image through autobiographical memories of college students who lost a parent."

^a Assoc. Prof., İstanbul University, gulusan.gocen@istanbul.edu.tr

^b M.A. Student, İstanbul University, merveaydogms@gmail.com

Thus, in this research it is aimed at studying what kind of God image people have through their autobiographical memories.

Many studies have highlighted the influences of early childhood experiences and parents on the formation and development of God image (Hayta, 2017; Yıldız, 2013; Subaşı, 2012), because children form a specific image by starting with their own parents. As the studies approaching the term God image within the scope of Attachment Theory have demonstrated that the relationship with God is affected by how people attach their parents (Hayta, 2017; Homan, Boyatis, 2010; Kirkpatrick, 1998). Because protective and reliable parents provide a basis for the healthy relationship with the God, it has been wondered how people having lost their parents form and develop the relationship with the God.

It is thought that losing a parent as a traumatic experience has negatively or positively affected individuals' God image, who try to make sense of the life in their early adulthood; because losing a loved one leads people to think metaphysical issues like death, life, existence, and enables people to experience the God more closely. Also it was predicted people securely attached with their lost parent would establish a similar relationship with the God by imaging the God as protective and reliable, or would develop a conflicting image of the God due to their parental loss. Thus, within this research, it was studied how Muslim college students losing their parent represent the God through their autobiographical memories about the God; whether they use their own God image to cope with difficult life situations; and the reason for recalling the autobiographical memories about the God regarding the functions of autobiographical memory.

Primarily, the terms God image, autobiographical memory and parental loss were clarified with the help of Turkish and foreign literature; then deficiencies and problems of the related fields were revealed. Comparing with quantitative research methods, it was thought that interview technique as a qualitative research method which prioritizes meaning and uniqueness would be more feasible for the topic and goal of this study. Because this technique helps with understanding individuals' feelings, thoughts, behaviours, wills and attitudes regarding the research topics (Yıldırım, Şimşek, 2016: 129-147). Therefore, 12 college students losing their fathers and 8 college students losing their mothers, total of 20 college students were interviewed by using a semi-structured interview form which might be changed by the researcher for the purpose of clarifying and detailing what the participants have narrated. Also participants were specified through

criterion, snowball, maximum variation sampling from purposive sampling methods according to the research topic. Recorded interviews were evaluated by content analysis providing multiple interpretation of similar cases.

As a result, properties of the God like Close, Merciful, Protector, Creator-All Mighty, Rule Maker-Just, Giving Patience became prominent, respectively. Also it was revealed that participants had an comforting God image functioning as a religious coping activity at the hard times Regarding the functions of shared autobiographical memories, it was identified participants mostly recalled the memories about the God with the purpose of directing their behavior or advising other people.

Keywords: Psychology of Religion, The God Image, Autobiographical Memory, Religious Coping, Parental Death.

